

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

1989

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 6

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ

Τὸ κύριο θέμα πὸν μᾶς ἀπασχόλησε τὸ καλοκαίρι πὸν πέ-
ρασε εἶναι, ἐκτὸς τοῦ πολιτικοῦ, οἱ φοβερὲς πυρκαϊὲς πὸν κατέ-
στρεψαν τὸν τόπο σὲ μεγάλη ἔκταση καὶ μᾶς στέρησαν, γιὰ λό-
γους καθαρὰ ἰδιοτελεῖς μιᾶς ὀμάδας ὀργανωμένων ψυχοπαθῶν
κακοποιῶν, τὸ δικαίωμα νὰ ζοῦμε μέσα στὴν ἀπαράμιλλη ὀμορ-
φιά τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου.

Οἱ αἰτίες τῶν πυρκαϊῶν εἶναι γνωστὲς, οἱ ἀρχαιολόγοι τῆς
Ἰπηρεσίας τὶς ἔχουμε ἐπισημάνει πολλὲς φορές καὶ ὑφιστάμεθα
συνεχῶς τὶς συνέπειές τους, εἴτε τὴν καταστροφή τῶν δασῶν εἴτε
τὴ φρενίτιδα τῆς παράνομης καὶ πολλὲς φορές παρανοικῆς οἰκοδό-
μησης κοντὰ ἢ μέσα στοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους.

Ἡ δασικὴ ὑπηρεσία εἶναι ἀναγκασμένη, ὅπως σαφῶς καὶ
ὑπεύθυνα εἰπώθηκε, νὰ παρακολουθεῖ καὶ αὐτὴ τὴν καταστροφή,
ἀνίσχυρη νὰ προλάβει τὸ κακό. Καιρὸς εἶναι νὰ ἀλλάξει ἡ νομο-

θεσία τῶν δασῶν καὶ τῆς οἰκοδόμησής ἐκτὸς σχεδίου καὶ νὰ παρ-
 ραχωρηθοῦν ἀρμοδιότητες τοῦ ΥΠΕΧΩΔΕ στὴ Δασικὴ καὶ στὴν
 Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Νὰ πάψει νὰ κρίνει ἡ πολιορκία
 τότε πρέπει νὰ κατεδαφιστεῖ ἓνα αὐθαίρετο καὶ παράνομο κτί-
 σμα πού βρίσκεται μέσα σὲ δασικὴ ἢ ἀρχαιολογικὴ ἔκταση, καὶ
 νὰ τὸ κρίνουν οἱ ἀρμόδιες ὑπηρεσίες. Δὲν ἔμπορεῖ, οὔτε μπόρεσε
 ποτέ, οἰαδῆποτε ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων ἢ
 ὅπως ἀλλιῶς ὀνομάστηκε ἀργότερα, νὰ ἐμποδίσει τὴν παράνομη
 οἰκοδόμησι γιὰ δύο λόγους: γιὰτὶ δὲν εἶχε τὴν ὀργανωτικὴ δυνα-
 τότητα καὶ γιὰτὶ δὲν ἤθελε. Οἱ δασικοὶ καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι ὅμως
 ἀπέδειξαν ὅτι καὶ τὸ δάσος ἀγαποῦν καὶ τὰ ἀρχαῖα. Ἄν ἀπαλ-
 λαγοῦν ἀπὸ τὸν στραγγαλιστικὸ κλοιὸ τοῦ ΥΠΕΧΩΔΕ καὶ μπο-
 ρέσουν νὰ ἀποφασίζουν καὶ νὰ ἐκτελοῦν τὶς κατεδαφίσεις τῶν
 καρκινωμάτων τῆς ὑπαίθρου, εἶναι βέβαιο πὼς πολλὰ δάση, ἀπὸ
 ὅσα διατηροῦνται ἀκόμη, θὰ σωθοῦν καὶ πολλοὶ ἀρχαιολογικοὶ
 χώροι θὰ διατηρηθοῦν. Ὁ σκοπὸς τῶν νόμων δὲν εἶναι νὰ τιμω-
 ροῦν, ἀλλὰ νὰ προλαβαίνουν τὴ διάπραξη τοῦ κακοῦ ἢ νὰ τὴν
 κάνουν ἀνώφελη. Τὸ βλέπουμε αὐτὸ στὸ μέγιστο θέμα πού ἀπα-
 σχολεῖ τὶς σημερινὲς κοινωνίες, τῶν ναρκωτικῶν. Καταδιώκεται
 σχεδὸν μόνον ὁ ναρκομανὴς, λιγότερο ὁ ἔμπορος καὶ ὁ παραγω-
 γὸς τῶν ναρκωτικῶν καὶ καθόλου ἡ αἰτία πού δημιουργεῖ τὸν
 παραγωγὸ καὶ τὸν ἔμπορο, δηλαδὴ τὸ κέρδος.

Καιρὸς εἶναι οἱ κυβερνητικὲς ὑπηρεσίες νὰ ἰδοῦν ὅτι βοηθοῦν
 στὴν καταστροφὴ τοῦ τόπου διατηρώντας νόμους πού εὐνοοῦν μὲ
 τὸ κάψιμο τῶν δασῶν τὴ δημιουργία κέρδους. Καιρὸς εἶναι νὰ
 ἀκούσουν καὶ αὐτοὺς πού πονοῦν τὸν τόπο καὶ ἀγωνίζονται γιὰ
 τὴ σωτηρία του.

B.X.Π.

Τὸ Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐκδίδεται τὸν Ἀ-
 πρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ
 Γενικοῦ Γραμματέως.

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι

ISSN 1105-1205

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

Όταν συνέταξα την επιστολή που προηγεῖται πίστευα ότι ἡ περίοδος τῶν πυρκαϊῶν εἶχε περάσει. Οἱ ἔμπρηστὲς ὅμως συνέχισαν τὸ βδελυρὸ ἔργο τους, κυρίως στὴν Ἡλεία. Τοὺς τελευταίους αὐτοὺς ἔμπρησμούς σχολιάζει ὁ Στάθης (Ριζοσπάστης, Παρασκευὴ 15 Σεπτεμβρίου 1989) βάζοντας τὸν ἀκρωτηριασμένο Κλάδεο τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας νὰ ρωτᾷ τὸν ἀπελπισμένο ντόπιο γιὰ τὴν τύχη τῆς ἄλλοτε πανέμορφης Ἡλείας, σήμερα κατὰ μέγα μέρος καρβουνιασμένης. Ἐνα μῆνα πρὶν ἄλλος γελοιογράφος, ὁ Ἡλίας Μακρῆς (Καθημερινή, Τρίτη 15 Αὐγούστου 1989), εἰκόνιζε προφητικὰ ὅσα ὁ χωρικός τῆς Ἡλείας εἶπε στὸν θλιμμένο Κλάδεο.

B.X.Π.

Στάθης, Ριζοσπάστης, Παρασκευὴ
15 Σεπτεμβρίου 1989

Ἡλ. Μακρῆς, Καθημερινή, Τρίτη 15
Αὐγούστου 1989

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

Νέα μέλη τῆς Ἑταιρείας

Τὸ Συμβούλιο ἐξέλεξε ὡς τακτικούς ἐταίρους (23-5-1989) τὸν κ. Λάζαρο Δεριζιώτη (770), ἔφορο τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, τὸν κ. Ἀλκη Οἰκονομίδη (771), καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Πρόεδρος τοῦ Οἴκου Ares Publishers τοῦ Σικάγου, καὶ τὴν κυρία Λυδία Παλαιοκρασσᾶ (772), καθηγήτρια τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Ἐξέλεξε ἐπίσης ὡς ἐπίτιμους συμβούλους (25-4-1989) τὸν κ. Hans Günter Buchholz (363), καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Gies-sen, τὸν κ. Ernst Berger (773), Διευθυντὴ τοῦ Antiken Museum τῆς Βασιλείας, τὴν κυρία Evelyn Harrison (774), καθηγήτρια τοῦ Institute of Fine Arts τῆς Ν. Ὑόρκης, τὸν κ. Sinclair Hood (775), πρ. Διευθυντὴ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, τὸν κ. Nicolaus Himmelmann (776), καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας, τὸν κ. John Boardman (777), καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας στὴν Ὁξφόρδη, καὶ τὸν κ. Jean Marcadé (778), καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Γαλλίας.

Ὡς ἐπίτιμους ἐταίρους ἐξέλεξε τὸν κ. Ἀνδρέα Bielecki (779), καθηγητὴ τῆς ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας στὸ Χάρκοβο καὶ τὴ Μόσχα, τὸν κ. William Coulson (780), Διευθυντὴ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασικῶν Σπουδῶν, τὴν κυρία Lilly Kahil (781), καθηγήτρια τῶν Πανεπιστημίων τοῦ Fribourg καὶ τοῦ Paris X Nanterre, τὸν κ. René Ginouvès (782), καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Paris X Nanterre, καὶ τὴν κυρία Denise Καλλιπολίτου Feytmans (783), ἀρχαιολόγο, σύζυγο τοῦ ἀειμνήστου ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Βασιλείου Καλλιπολίτου (23-5-1989).

Ὡς ἀντεπιστέλλοντα ἐταῖρο ἐξέλεξε τὸ Συμβούλιο (20-6-1989) τὸν ἀρχαιολόγο κ. Πάνο Σαριάνο (784), κάτοικο Παρισίων. Μὲ τὴν ἐκλογή τοῦ κ. Σαριάνου ἐνεργοποιεῖται ὁ θεσμὸς τῶν ἀντεπιστελλόντων ἐταίρων ποὺ μποροῦν νὰ προσφέρουν σημαντικὲς ὑπηρεσίες στὴν Ἑταιρεία.

Δωρεές

Ἡ Ἑταιρεία δέχτηκε δωρεές γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀπὸ τὴν κυρία Θεοδώρα Γ. Καραμπάμπα, τὴν κυρία Εἰρήνη Ζαφειροπούλου Ἐμπερρίκου εἰς μνήμην τοῦ συζύγου τῆς Ἰωάννου Ζαφειροπούλου, τὸν κ. Γε-

ώργιο Πατέρα για τή δημοσίευση τῆς Ἡμερίδας τῆς Θήρας, εἰς μνήμην τοῦ ἐξαδέλφου του Κώστα Βασιλικοῦ, ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα Βασίλη καὶ Ἐλίζας Γουλανδρῆ για τή δημοσίευση τοῦ τόμου Ζαγορὰ 2 καὶ τὸν κ. Ἰωάννη Μπουτάρη για τή δημιουργία ἐργαστηρίου συντήρησης μεταλλῶν στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας.

Ἡ κυρία Νίνα Παλαιοπούλου ἔκαμε καὶ νέα δωρεὰ πρὸς τὴν Ἐταιρεία για τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἔργου τῆς, στὴ μνήμη τῆς ἀδελφῆς τῆς ἀείμνηστης ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἰωάννας Κωνσταντίνου.

Ἔργα στὸ κτήριο τῆς Ἐταιρείας

Στὴν τακτικὴ Γενικὴ Συνέλευση τῆς 15 Ἀπριλίου 1989 ὁ Γ. Γραμματεὺς ἀνήγγειλε τὴ μετατροπὴ τοῦ προθαλάμου τοῦ πρώτου ὑπογείου τοῦ μεγάρου σὲ αἴθουσα ἐκθέσεων καὶ δεξιῶσεων. Ἦδη οἱ οἰκοδομικὲς ἐργασίες ἔχουν προχωρήσει σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ ἡ αἴθουσα θὰ παραδοθεῖ, ἐλπίζεται, ὡς τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου. Συγχρόνως ἔγιναν καὶ γίνονται καὶ ἄλλες ἐργασίες ἀνανέωσης τῶν ἐγκαταστάσεων, ἠλεκτρικῶν καὶ ὑδραυλικῶν τοῦ μεγάρου, ὅπως ἐπίσης τῆς ἐγκατάστασης θέρμανσης καὶ ψύξης, οἱ ὁποῖες, κατασκευασμένες πρὶν ἀπὸ ἀρκετὲς δεκαετίες, εἶχαν φθαρεῖ καὶ δημιουργοῦσαν συνεχῶς δυσχέρειες στὴ λειτουργία τοῦ μεγάρου.

Τὸ Συμβούλιο ἀποφάσισε ἐπίσης τὴ μεταφορὰ ὀρισμένων ὑπηρεσιῶν τῆς Ἐταιρείας στὸν πέμπτο ὄροφο τοῦ μεγάρου, ὅπου θὰ ἐγκατασταθοῦν ἡ Γραμματεία, τὸ Λογιστήριο, ὁ Νομικὸς σύμβουλος καὶ οἱ Ὀρκωτοὶ λογιστὲς, καθὼς καὶ τὸ Συμβούλιο, ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Γ. Γραμματεὺς. Τὸ Γραφεῖο Δημοσιευμάτων καὶ τὸ Ἀρχεῖο θὰ παραμείνουν στὸν τέταρτο ὄροφο, μὲ μεγαλύτερους χώρους καὶ καλύτερες συνθηκὲς ἐργασίας. Στὸν ἴδιο ὄροφο, τὸν τέταρτο, θὰ εἶναι ἐπίσης τὸ γραφεῖο τῶν συμβούλων καὶ θὰ φιλοξενεῖται καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ LIMC. Οἱ οἰκοδομικὲς διαρρυθμίσεις τοῦ τετάρτου ὀρόφου ἔχουν ἤδη περατωθεῖ, ἐνῶ τοῦ πέμπτου βρίσκονται στὸ ξεκίνημα. Μὲ τὴν ἀνακατάταξη τῶν ὑπηρεσιῶν δημιουργοῦνται νέοι χώροι για τὴν ἐπέκταση τῆς βιβλιοθήκης, ἡ ὁποία θὰ καταλάβει ὀλόκληρο τὸν δεύτερο καὶ τὸν τρίτο ὄροφο.

Νέες ἐκδόσεις

Στὸ Ἔργον 1988 (σ. 177) εἶχαν ἀναγγελεθεῖ οἱ ἐκδόσεις τῆς χρονιᾶς ἐκείνης. Ἡ δράση τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων συνεχίστηκε καὶ ἀναγγέλλουμε τὴν κυκλοφορία τῶν ΠΑΕ 1984 Α' καὶ τοῦ βιβλίου τοῦ

καθηγητοῦ Γ. Μπακαλάκη, *Ἀνασκαφή στὸ λόφο Γιόρκους. ΒΑ τῆς Ἀθηαίνου, Κύπρος*. Κυκλοφορήθηκαν ἐπίσης ὁ Γ' τόμος τῶν *Φιλίων Ἐπῶν εἰς Γεώργιον Ε. Μυλωνᾶν*, ὁ μικρὸς τόμος *Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς, ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο του*, ποὺ περιέχει τὶς ὁμιλίες ποὺ ἔγιναν στὶς 13 Ἀπριλίου 1989 στὴν Ἑταιρεία γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ δέκατος γραμματεὺς τῆς, ὅπως καὶ ὁ τόμος 126 τοῦ 1987 τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος*, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀφιερωμένος στὴν ἐπέτειο τῶν 150 χρόνων τῆς Ἑταιρείας καὶ παρουσιάζεται ἀνανεωμένος ἀπὸ κάθε ἄποψη. Τὸ σχῆμα, ἡ ἐμφάνιση, ἡ διευθέτηση τῆς ὕλης, ἡ τυπογραφικὴ μορφή εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τῶν προηγούμενων τόμων. Ἄν ζοῦσε ὁ Χρῆστος Καροῦζος, τοῦ ὁποῖου ἀναδημοσιεύεται στὸ τεῦχος τοῦτο μικρὸ ἄρθρο γιὰ τὰ 100 χρόνια τῆς Ἑταιρείας, θὰ εὐλογοῦσε τὴν ἀνανέωση ποὺ ἔγινε, ἡ ὁποία συνδυάζει τὴ διατήρηση τῆς παράδοσης μὲ τὴ ζωντάνια καὶ τὶς ἀντιλήψεις τῶν σημερινῶν δημιουργικῶν ἀνθρώπων.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀναγγελίας τῶν νέων ἐκδόσεων, τὸ Συμβούλιο ὑπενθυμίζει στοὺς ἀρχαιολόγους ποὺ ἔχουν λάβει ἔγκριση ἐκδοσης ἔργου τους, ὅτι ἡ σειρά προτεραιότητας ἐκτύπωσης καθορίζεται μετὰ τὴν κατάθεση τοῦ ὀριστικοῦ κειμένου, τῶν σχεδίων καὶ τῶν φωτογραφιῶν.

Ἡ βιβλιοθήκη

Ἡ μοναδικὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας πλουτίζεται μὲ γοργὸ ρυθμὸ μὲ τὰ νέα βιβλία ποὺ ἐκδίδονται καὶ συμπληρώνεται μὲ παλαιὰ, τὰ ὁποῖα γιὰ διάφορους λόγους δὲν εἶχαν ἀγοραστεῖ ὅταν ἔπρεπε. Συγχρόνως βιβλιοδετοῦνται συνεχῶς παλαιὰ καὶ νέα βιβλία. Ὑπενθυμίζεται στοὺς ἐταίρους καὶ στοὺς ἀρχαιολόγους ὅτι ἀπὸ μηνῶν ζητήθηκε, μὲ εἰδικὴ ἀνακοίνωση, ἡ ὑπόδειξη τῶν βιβλίων ποὺ λείπουν ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴ μελέτη τους. Τὸ Συμβούλιο φροντίζει γιὰ τὴν ἄμεση ἀγορὰ τῶν βιβλίων ποὺ ὑποδεικνύονται γιὰτὶ ἔτσι βοηθᾶει στὴν καλλιέργεια καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας.

Ἡ Σχολὴ διδασκαλίας τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης

Πλήθος μεγάλο ἐταίρων καὶ γενικὰ Ἀθηναίων προεγγράφηκαν γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης. Τοῦτο δικαιολογεῖ καὶ τὴν ἀναβίωση τῆς Σχολῆς καὶ ἐγγυᾶται τὴ συνέχιση τῆς δράσης τῆς. Ἦδη καταρτίζονται οἱ ἐπόμενες σειρὲς τῶν μαθημάτων.

Είδοποιούνται όσοι θα παρακολουθήσουν την πρώτη σειρά των μαθημάτων να κάνουν στο Λογιστήριο της Έταιρείας την όριστική έγγραφη τους και να πάρουν το απαραίτητο δελτίο παρακολούθησης των μαθημάτων.

Τῶν αὐτοῦ τις ἕκαστος ἀπολλυμένων ἀνιάται
Σιμωνίδης (Ἄνθ. Παλ. 7, 302)

Τὸ Συμβούλιο μὲ λύπη ἀναγγέλλει στοὺς ἐταίρους τὸν θάνατο διακεκριμένων μελῶν τῆς Ἑταιρείας, τοῦ τακτικοῦ ἐταίρου Κωνσταντίνου Κονοφάγου, τοῦ ἐπιτίμου Ἀντιπροέδρου Εὐγενίου Vanderpool, τῶν ἐπιτίμων συμβούλων Benjamin Dean Meritt καὶ Paul Lemerle, καὶ τοῦ παλαιοῦ ἐταίρου καὶ συμβούλου Στυλιανοῦ Κορρέ.

Κύπρος καὶ Ἑταιρεία

Προσκεκλημένοι τοῦ Ἰδρύματος Πιερίδη παρέμειναν στὴν Κύπρο κατὰ τὸ διάστημα 16-23 Σεπτεμβρίου 1989 ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Δοντᾶς καὶ ὁ Γ. Γραμματεὺς κ. Β. Πετράκος. Κατὰ τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα παρακολούθησαν τὶς ἐργασίες τοῦ ἐπιστημονικοῦ συμποσίου «Οἱ πολιτισμοὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ οἱ προεκτάσεις τους στὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, 2000-600 π.Χ.» ποὺ ἔγινε στὸ ξενοδοχεῖο Sandy Beach τῆς Λάρνακας ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα Πιερίδη. Παρακολούθησαν ἐπίσης τὶς ἐορτὲς ποὺ ἔγιναν στὴ Λάρνακα γιὰ τὴ συμπλήρωση τῶν 150 χρόνων τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τοῦ Ἰδρύματος Πιερίδη (1839-1989) τὴν Κυριακὴ 17 Σεπτεμβρίου, κατὰ τὶς ὁποῖες μίλησε ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Δοντᾶς. Ὁ λόγος του δημοσιεύεται στὸ τεῦχος τοῦτο. Στὴν ἐορτὴ παρέστη καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας κ. Γ. Βασιλείου.

Τὴν Τετάρτη 20 Σεπτεμβρίου ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Γ. Γραμματεὺς ἔγιναν δεκτοὶ σὲ ἀκρόαση στὸ Προεδρικὸ Μέγαρο ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας κ. Γ. Βασιλείου. Ἐγίνε φανερὸ τὸ ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ σωτηρία καὶ τὴ συντήρηση τῶν μνημείων τῆς Κύπρου καὶ ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἐπιστημονικῶν σχέσεων μὲ τὶς ἀρμόδιες ἀρχαιολογικὲς ὑπηρεσίες τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας. Ἐλπίζεται ὅτι σύντομα θὰ ἀνακοινωθοῦν περισσότερα.

Ἀξία ἰδιαίτερης μνείας εἶναι ἡ ἐξαιρετὴ φιλοξενία ποὺ ἐπιφύλαξε στοὺς συνέδρους τὸ Ἰδρυμα Πιερίδη τοῦ ὁποῖου προεδρεύει ἡ σεβαστὴ δέσποινα Θεοδώρα Ζ. Πιερίδη καὶ ἀκούραστοςπραγματοποιὸς εἶναι ὁ

γιός της, επίτιμος έταίρος τής 'Εταιρείας, ό ιδρυτής του 'Ιδρύματος κ. Δημήτριος Ζ. Πιερίδης.

'Ελπίζουμε ότι σύντομα θα γίνει δυνατή ή έκδοση έκτακτου τεύχους του ΕΔΑΕ αφιερωμένου στην Κυπριακή αρχαιολογία.

Προσφώνηση του Προέδρου τής 'Εταιρείας κ. Γ. Δουτᾶ κατά τόν έορτασμό των 150 χρόνων του 'Αρχαιολογικού Μουσείου του 'Ιδρύματος Πιερίδη:

«Η έν 'Αθήναις 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία απευθύνει θερμό χαιρετισμό στο Συνέδριο που όργανώνεται από τό 'Ιδρυμα Πιερίδη για τὰ 150 χρόνια από την ίδρυση του Μουσείου Πιερίδη στη Λάρνακα. Παλιόι, ποικίλοι και στενοί είναι οι δεσμοί που συνδέουν την 'Εταιρεία μας με την οικογένεια Πιερίδη αλλά και γενικότερα με την Κύπρο. Έτσι ό όμώνυμος πρόγονος του όργανωτού του συνεδρίου —έπιφανής λόγιος του 19ου αιώνας, σκαπανεύς τής αρχαιολογίας τής νήσου, πρώτος έκδότης κυπριακών έπιγραφών, ιδρυτής και δωρητής του Κυπριακού Μουσείου— ύπῆρξε και τακτικό μέλος τής 'Εταιρείας μας από του έτους 1862 και συνεργάτης τής 'Αρχαιολογικής 'Εφημερίδος.

Κατά τόν περασμένο επίσης αιώνα στο πλαίσιο των έπαφών Κύπρου και 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας πολυάριθμες Κυπριακές αρχαιότητες προσφέρθηκαν στην 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία ή και αγοράστηκαν γι' αυτήν, αρχαιότητες οι όποιες περιῆλθαν τελικώς, μαζί

μὲ τίς ἄλλες τῆς συλλογῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν.

Στὰ νεώτερα χρόνια οἱ παλιές ἐκεῖνες σχέσεις Ἐταιρείας καὶ Κύπρου ἀνανεώθηκαν ὅταν ἡ Κύπρος ἔγινε ἐλεύθερη πολιτεία. Ὁ ἐταῖρος μας καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γεώργιος Μπακαλάκης, διεξήγαγε ἀπὸ τὸ 1969 ὡς τὸ 1972 συστηματικὲς ἀνασκαφές στὴ θέση Γιόρκους (ἀρχαίους Γόλγους) στὰ ΝΑ τῆς Λευκωσίας, οἱ ὁποῖες πρὸ ὀλίγων μηνῶν δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία μας. Ὁ ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος Γιάννης Τραυλός, ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀντιπρόεδρος τῆς Ἐταιρείας, συνέδραμε στὴν ἀναστήλωση τοῦ Ὡδείου τῆς Νέας Πάφου ποὺ πραγματοποιήθηκε κατὰ τὰ ἔτη 1971 καὶ 1972 ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσίᾳ Ἀναστηλώσεως τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως.

Ἄλλὰ καὶ δικές τῆς ἀνασκαφές προγραμμάτισε ἡ Ἐταιρεία στὴν Κύπρο τὰ χρόνια ἐκεῖνα, οἱ ὁποῖες ὅμως τελικὰ δὲν πραγματοποιήθηκαν.

Καὶ μὲ ἄλλους πάντως ποικίλους τρόπους ἐξεδήλωσε τὴν ἀγάπη τῆς καὶ τὴν ἐκτίμησή τῆς στὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τῶν Κυπρίων ἀρχαιολόγων ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Ἔτσι τὸ 1973 ἐδημοσίευσε τὴν τελευταία ἐπιστημονικὴ ἐργασία τῆς Ἀγγλικῆς Πιερίδου «Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ», διαπρεπεῖς δὲ Κύπριοι ἀρχαιολόγοι ἐξελέγησαν τὰ χρόνια αὐτὰ μέλη τῆς: Ὁ Πορφύριος Δίκαιος ἔγινε ἐπίτιμος ἐταῖρος τῆς τὸ 1962, ὁ Κυριάκος Νικολάου ἔγινε ἐταῖρος τὸ 1979, ὁ κ. Βάσος Καραγιώργης εἶναι ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς ἀπὸ τὸ 1962 καὶ ἐπίτιμος σύμβουλος ἀπὸ τὸ 1972, ἡ κυρία Ἰνῶ Νικολάου ἐταῖρος ἀπὸ τὸ 1979. Ὁ ξενῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατ' ἐπανάληψιν ἐφιλοξένησε Κυπρίου ἀρχαιολόγους ἐπιδημοῦντες στὴν Ἀθήνα.

Καὶ ἀκόμα τὸ ἔτος 1974 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἔχοντας συνείδηση τῆς ἐθνικῆς ἀποστολῆς τῆς καὶ συμμετέχοντας στὶς πανελλήνιες κινητοποιήσεις γιὰ τὴν ἐθνικὴ δοκιμασία τῆς Κύπρου διέθεσε τὸ ποσὸν τῶν δύο ἑκατομμυρίων δραχμῶν γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ἀρχαίων τῆς νήσου.

Πρὶν ὅμως κλείσω τὴν ἀναφορὰ στὶς ἀλλεπάλληλες, τίς συνεχεῖς ἐκδηλώσεις ἀμοιβαίας ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως μεταξὺ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ τῆς Κύπρου θέλω ἰδιαίτερα νὰ ἐξάρω τὴν ἐντελῶς πρόσφατη, μέσω τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, προσφορὰ ἀπὸ μέρους τοῦ ὀργανωτοῦ τοῦ συνεδρίου κ. Δημητρίου Πιερίδη, μιᾶς ὑποτροφίας σὲ Ἑλλαδίτη ἀρχαιολόγο γιὰ τὴ σπουδὴ Κυπριακῆς ἀρχαιολογίας σὲ Πανεπιστήμιο τῆς Σουηδίας.

Είναι λοιπόν εύλογο ότι η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία με ιδιαίτερη προσοχή και με αίσθήματα περισσής πάντοτε αγάπης παρακολουθεί κάθε έκδήλωση πνευματικής προκοπής της Κύπρου. Έτσι χαίρει σήμερα έντελώς ξεχωριστά που ένα αδελφό πνευματικό ίδρυμα της Μεγαλονήσου πραγματοποιεί με την ευκαιρία της επέτειου της ιδρύσεως του Μουσείου Πιερίδη διεθνές συνέδριο για τους πολιτισμούς του Αίγαίου και τις προεκτάσεις των στην Κύπρο και την 'Ανατολική Μεσόγειο, για θέματα δηλαδή που έχουν κορυφαία σημασία για την πολιτιστική ταυτότητα της νήσου κατά τη ροή του ιστορικού χρόνου στη γενικότερη περιοχή της 'Ανατολικής Μεσογείου.

Και εκφράζοντας την ευχή για την επανάληψη παρόμοιων συνεδρίων του αυτού ύψηλου επιπέδου και σε μονιμότερη μάλιστα βάση, προς την κατεύθυνση της δίκαιης προαγωγής της Κύπρου σε μεϊζον κέντρο διεθνούς πνευματικής ακτινοβολίας, η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, θέλοντας και αυτή να συμβάλει στο μέτρο του δυνατού, με χαρά σās αναγγέλλει σήμερα ότι απέφασισε τη χορήγηση δύο υποτροφιών κατ' έτος σε νέους Κύπριους αρχαιολόγους διμήνου διάρκειας εκάστης. Το αντικείμενο των υποτροφιών αυτών θα είναι ή επίσκεψη αρχαιολογικών τόπων δράσεως της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας και ένδεχομένως ή συμμετοχή των υποτρόφων σε 1 έως 2 ανασκαφές της 'Εταιρείας. Για να τιμήσει μάλιστα τη μνήμη ενός εκ των σκαπανέων της 'Ελληνικής αρχαιολογίας, η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία αποφάσισε να ονομάσει τις υποτροφίες αυτές υποτροφίες Κυριακού Πιττάκη. Την επιλογή των υποτρόφων οι όποιοι θα προέρχονται είτε από αρχαιολόγους της αρχαιολογικής υπηρεσίας της Κύπρου, είτε από αρχαιολόγους που είναι έξω αυτής, προτείνει να αναλάβει τριμελής επιτροπή ή όποια να αποτελείται από έναν εκπρόσωπο της 'Υπηρεσίας 'Αρχαιοτήτων Κύπρου, έναν εκπρόσωπο του 'Ιδρύματος Πιερίδη και έναν εκπρόσωπο της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας.

Η 'Εταιρεία μας έχει την πεποίθηση ότι μια τέτοια απόφαση βοηθεί επίσης στην επιμόρφωση νέας γενιάς Κυπρίων αρχαιολόγων, οι όποιοι θα συνεχίσουν το πράγματι γιγάντιο έργο που έπετελέσθη και έξακολουθεί να έπιτελείται με αυταπάρνηση και σε δύσκολες μάλιστα στιγμές της νήσου από σχετικά εύριθμους Κύπριους αρχαιολόγους.

Κλείνοντας τη μικρή τούτη προσφώνηση έπιτρέψτε μου να εκφράσω κυρίες και κύριοι, και τις προσωπικές μου ευχές για την επιτυχία του συνεδρίου και κάθε καλό για την Κυπριακή αρχαιολογία».

Τὰ ἀρχαῖα καὶ οἱ σύγχρονοι χορηγοὶ

Στὴ Λάρνακα τῆς Κύπρου, στὶς 19 Σεπτεμβρίου τὸ βράδυ, ὁ δῆμος ἐόρτασε καὶ αὐτὸς τὴν ἐπέτειο τῶν 150 χρόνων τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Πιερίδη μὲ δεξίωση τῶν συνέδρων τοῦ συμποσίου στὸ Κάστρο τῆς Λάρνακας. Ἀπαγγέλθηκαν λαϊκοὶ (δημοτικοὶ) στίχοι καὶ χορεύτηκαν ἀπὸ κοπέλες καὶ νεαροὺς ἄντρες ὡραῖοι κυπριακοὶ χοροὶ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἐγκώμιο τοῦ γενάρχη τῆς Οἰκογένειας Δημητρίου Πιερίδη, ποῦ ἔκαμε ὁ ἑβδομηντάρχωνος Ἀνδρέας Μαππούρας:

Ξένοι, καλῶς ὠρίσετε 'π' ἀνατολὴν τζιαὶ δύσην.
 Στῆς Σκάλαν ἢ ἐπίσκεψη ἀθθύμιος θὰ σᾶς 'φήση.
 "Ἦρτετε νὰ γιορτάσουμεν τζιαὶ νὰ περιχαροῦμεν,
 γιὰ τοῦ Πιερίδη τῆς γενιὰν τζιαὶ κάτι γιὰ νὰ ποῦμεν.
 Τὰ γρόνια πᾶν τζιαὶ χάννουνται στὰ βᾶθη τῶν αἰώνων
 τζι' ὅ,τι ἀφήσ' ὁ ἄθροπος ἀθθύμιος μένει μόνον.
 "Ὅπως τὰ ἔργα τοὺς παλιούς, ἰδρύματα, μουσεῖα,
 ἐμείνασιν τζιαὶ στέκουσιν τζι' ἔν' εἰς τὴν παρουσίαν.
 Σὰν τὸ Μουσεῖοδ δηλαδὴ στῆς Σκάλαν τοῦ Πιερίδη,
 βρίσκεται γιὰ τὴν πόλιμ μας ἕναχ καλὸς στολίδιν.
 "Ἦραμ πολλοὶ Καθηγητὲς τῶμ Πανεπιστημῶν
 γιὰ νὰ θαυμάσουμ ποῦ κοντὰ τῆς Σκάλας τὸ Μουσεῖον.
 Νὰ δοῦν ἀρχαῖα πράματα κατὰ σειράς στημένα,
 'που τοὺς προγόνους τοὺς παλιούς μὲ τέγνη καμωμένα.
 "Ἐμ' μιὰ τιμὴ τῆς Λάρνακας γιὰ τὰ παιθικὰ τζι' ἀγγόνια,
 ποῦ βρίσκουνταμ πρὶν ἑκατὸμ πενήντα τόσα γρόνια.
 'Εγὼ εἶμαι ἀγράμματος — τὸ ἴσιον νὰ συντύχω—
 τζιαὶ μὲ τῆς σκέψιν τῆς φτωσιῆς γράφω κανένασ στίχον.
 Τζιαὶ λέω, μὲ τοὺς στίχους μου, μνήμη του αἰωνία
 'π' ἄφησεγ γιὰ τὴν πόλιμ μας τέθοικια κληρονομίαν.
 Πιερίδη μας ἀείμνηστε, τὰ ἔργα τὰ δικά σου
 στέκει τζιαὶ καμαρώννει τα στῆς Σκάλαν ἢ γεννιά σου.
 Τζι' οὔλλοι οἱ συμπολίτες σου τζιαὶ ποῦ τὴν ἐπαρχίαν
 εἰς τὸ Μουσεῖοσ σου θωροῦν τὴν ἀρχαιολογίαν.
 Τζιαὶ τόσοι ἐπιστήμονες ποῦ ἤρταν νὰ τὰ δοῦσιν,
 τὰ ἔπαινά σου θάχουσιμ πίσω ἅμα στραφοῦσιν.
 Τὰ ἄγγονα τὰ δισάγγονα τζιαὶ οἱ τρισέγγονοὶ σου
 πόσον ἦταν νὰ σιαίρουνται στῆμ μέσην τους ἂν ἤσουν!
 'Πόψε, μὲ τὴν ἐκδήλωσημ ποῦ κάμνουμ πρὸς τιμῆσ σου,
 ἐννὰ 'ν' ἔναμ μνημόσυνογ γιὰ σὲν' τζιαὶ τὴν ψυσιῆσ σου.

Τὰ διαρκέστερα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὰ πνευματικά. Ἡ τέχνη ὅμως καὶ ἡ ἐπιστήμη γιὰ νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ νὰ ἀναπτυχθοῦν σωστά ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ ὑποστήριξη. Ὁ ποιητὴς δίκαια ἐπαινεῖ τὸν Δημήτριον Πιερίδην γιὰ τὶς ἐθνωφελεῖς προσπάθειές του. Ἐδῶ ὅμως σήμερα, σὲ μιὰ ἐποχὴ πλοῦτου, εἶναι παράδοξο ὅτι δὲν ἐμφανίζονται, στὴν Ἑταιρεία τουλάχιστον, τέτοιοι χορηγοί. Τοῦτο τὸ εἶχε ἐπισημάνει ἤδη ἀπὸ τὸ 1881 ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης, ὁ ὁποῖος ἔλεγε ὅτι «ἐκ πάντων τῶν κοινωφελῶν τῆς Ἑλλάδος ἰδρυμάτων μόνη ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν ἔχει τὴν ἄζηλον μοῖραν τοῦ νὰ μὴ δύναται εἰ μὴ σπανιώτατα νὰ προσελκύῃ εἰς ἑαυτὴν κληροδοτήματα». Οἱ πλοῦσιοί μας δὲν προσφέρουν σημαντικὰ δωρεὰς, δὲν ἀθλοθετοῦν ὑποτροφίες. Εὐλόγα περιμένουμε ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὴ δυνατότητα, νὰ βοηθήσουν τὸ ἔργο μας. Ἦδη ἡ Ἑταιρεία θὰ προσφέρει κάθε χρόνο σὲ Κύπριους ἀρχαιολόγους δύο δίμηνες ὑποτροφίες ποὺ θὰ φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Κυριακοῦ Πιττάκη. Ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς ἐταίρους, τοὺς Ἑλληνας ἐπιχειρηματίες, τὶς τράπεζες, τοὺς πλοῦσιους φιλότεχνους, νὰ ἀθλοθετήσουν, μέσω τῆς Ἑταιρείας, ὅπως ἤδη ἔκαμε ὁ Δημήτριος Ζ. Πιερίδης ἀπὸ τὸ 1987, τὶς ὑποτροφίες ποὺ θὰ φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνδρέα Μουστοξύδη, τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Νερουλοῦ, τοῦ Λουδοβίκου Ροσσ, τοῦ Παναγιώτη Σταματάκη, τοῦ Παναγιώτη Εὐστρατιάδη, τοῦ Στεφάνου Κουμανούδη. Ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς ἐταίρους ποὺ ἔχουν τὴν ὑλικὴ δυνατότητα, νὰ βοηθήσουν πρῶτοι στὸ μεγάλο αὐτὸ ἐθνικὸ ἔργο, συνδέοντας τὸ ὄνομά τους μὲ τὴν ἐνδοξη ἐπιστημονικὴ καὶ ἐθνικὴ παράδοση τῆς Ἑταιρείας. Διαρκέστερα εἶναι τὰ καθαρὰ πνευματικὰ ἔργα στὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται τὰ ἔργα τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Ὅρατιος στίς Ὁδές του (III, XXX) ἐπιγραμματικὰ τὸ ὀρίζει:

Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non Aquilo impotens
possit diruere aut innumerabilis
annorum series et fuga temporum.

(Ἐπιτέλεσα ἔργο αἰωνιότερο τοῦ χαλκοῦ καὶ ὑψηλότερο τοῦ βασιλικοῦ ὄγκου τῶν πυραμίδων ποὺ οὔτε ἡ βροχὴ ποὺ ἐρημώνει, οὔτε ὁ ἄγριος βορρῆς μποροῦν νὰ καταστρέψουν ἢ ἡ ἀναρίθμητη διαδοχὴ τῶν ἐτῶν καὶ τὸ κύλισμα τοῦ χρόνου.)

Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι τὰ μουσεῖα τοῦ Συγγροῦ, τὸ στάδιο τοῦ Ἀβέρωφ, ἡ Ζωγράφειος Βιβλιοθήκη καὶ ἡ Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ ἐξακολουθοῦν νὰ διατηροῦν τὴ μνήμη τῶν χορηγῶν ἄσβεστη.

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

'Ο 'Αθηναῖος παῖς

'Ο άντεπιστέλλων στό Παρίσι έταῖρος μας κ. Πάνος Σαριάνος μοῦ έστειλε πρό καιροῦ ένα βιβλίο τῶν εκδόσεων Casterman για νέους, πού έχει τήν ιδιοτυπία νά εἶναι γραμμένο στό ἀρχαῖα ἑλληνικά. Τό κείμενο τοῦ εἰκονογραφημένου αὐτοῦ βιβλίου έχει συνταχθεῖ ἀπό ένα «groupe de sept élèves de 3e d'un petit collège d'Alsace» (Drulingen). Οἱ ἴδιοι οἱ μαθητές δηλώνουν ὅτι «nous avons traduit ce livre dans un but pédagogique afin que d'autres élèves envisagent les études helléniques sous un angle plus attrayant».

Χωρίς νά ἐξετάσουμε τό ὕφος τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν τοῦ βιβλίου (ἀπέχει πολύ ἀπό τό ὕφος τοῦ Λυσία) καί τήν ἀκρίβεια τοῦ περιεχομέ-

νου καί τῆς εἰκονογράφησης, ἄς σταθοῦμε μόνο στήν ἰδέα τῆς ἐκδοσης, ἢ ὁποῖα για νά πραγματοποιηθεῖ στή μορφή πού μᾶς δίνεται χρειάζεται τόν κόπο καί τόν ἐνθουσιασμό μιᾶς ομάδας παιδιῶν, τῆς τελευταίας τάξης τοῦ δικοῦ μας γυμνασίου, καί τήν πρόθυμη καί συνεχῆ βοήθεια τῶν καθηγητῶν τους.

Τό θέμα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν στήν Ἑλλάδα έχει γίνει πολύπλοκο καί ἄχαρες γιατί, ὅπως για ἄλλα πνευματικά πράγματα παλαιότερα, χρησιμεύει σήμερα ὡς πολιτικό καί ἀκόμη χειρότερο, ὡς κομματικό ἐργαλεῖο. Ἡ ὕπαρξη στή μακρινή μας καί ἱστορική περιοχή τῆς Ἀλσατίας παιδιῶν μέ τέτοιες ἐνασχολήσεις, ὅπως αὐτή πού παρουσιάζω, δείχνει καί αἰσιοδοξία καί φρεσκάδα πνεύματος.

B.X.Π.

Τὸ ἔθνικὸ ἔργο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας

Πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια ἐορτάστηκε ἡ ἐπέτειος τῆς συμπλήρωσης τῶν 150 χρόνων τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσης τῆς Ἐταιρείας. Σὲ πολλὰ δημοσιεύματα ἐξετάστηκε, ἔστω καὶ σύντομα, ἡ προσφορά της καὶ κυρίως ἡ μελλοντικὴ πορεία της. Πολλοὶ κατηγοροῦσαν τὴ στασιμότητα τοῦ ἰδρύματος, τὴν ἀπολίθωσή του καὶ τὸν ἀντιδραστικὸ συντηρητισμὸ του. Στὴν ἱστορία ποὺ συνέταξα, ἱστορία 150 χρόνων, προσπάθησα νὰ δείξω τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δράσης τῆς Ἐταιρείας. Συμπλήρωμα τῆς εἰκόνας ἐκείνης εἶναι ὅσα ἀνθολογῶ στὴ μελέτη μου, Ἰδεογραφία τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (ΑΕ 126, 1987, 25-197).

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἔκδοσης τοῦ πανηγυρικοῦ τόμου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἡ ὁποία κυκλοφορεῖται αὐτὸ τὸ φθινόπωρο, κρίνω σκόπιμη τὴν ἀναδημοσίευση ἑνὸς μικροῦ κειμένου γιὰ τὰ ἑκατὸ χρόνια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ποὺ συνέταξε ὁ Χρῆστος Καρούζος (Νέα Ἐστία 24, 1938, τ. 285, σ. 1493-1494), ὅπου πολὺ σύντομα ἀναλύει τὸ φαινόμενο τοῦ κλασικισμοῦ, τῆς προγονοπληξίας καὶ τῆς πνευματικῆς μορφῆς τῆς Ἐταιρείας τοῦ 19ου αἰώνα. Συμπλήρωμα τοῦ κειμένου αὐτοῦ εἶναι δύο ἐπιστολὲς τοῦ Καρούζου ποὺ δημοσίευσσα στὴν Ἰδεογραφία (ΑΕ 126, 1987, 172-178) καὶ στὶς ὁποῖες ἐξετάζεται ἡ πορεία τῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὸ 1920 ὠς τὸ 1945.

Πιστεύω ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Καρούζου ποὺ ἀκολουθεῖ δίνει σαφῆ ἀπάντηση σὲ πολλὰς κατηγορίες ἐναντίον τῆς Ἐταιρείας καὶ περιγράφει, πολὺ σύντομα, τὴν πνευματικὴ καὶ ἔθνικὴ θέση της κατὰ τὸν 19ο αἰώνα.

B.X.II.

Χρήστος Καρούζος (φωτ. 1925)

ΤΑ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Με κάποια καθυστέρηση γιορτάστηκαν την περασμένη βδομάδα τα Έκατο Χρόνια της Αρχαιολογικής μας Έταιρείας. Και καθώς με την ευκαιρία αυτή ο νοῦς μας πάει πίσω στην Απριλιάτικη μέρα τοῦ 1837, ὅπου ἀπάνω στὴν Ἀκρόπολη εἰκοσιτέσσερις ἄνθρωποι, με πρωτοβουλία τοῦ Μπέλιου καὶ τῶν Ραγκαβῆδων, ἴδρυσαν τὴν Ἐταιρεία γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν Κυβέρνηση στὴν ἀνασκαφὴ καὶ στὴ συντήρηση τῶν ἀρχαίων μνημείων, ξυπνάει με τὴ συναισθηματικὴ μας συμμετοχὴ μαζί καὶ τὸ διανοητικὸ μας ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ βαθύτερο ἰδεολογικὸ κίνητρο τῆς πράξης αὐτῆς.

Ξέρομε πόσο ἔχει κατακριθεῖ ὁ νεοελληνικὸς κλασικισμὸς. Οἱ πολέμοί του συνηθίζουν νὰ τοῦ κατηγοροῦν ὄχι μόνον τὴν «κρυάδα» τῶν αἰσθητικῶν του ἀποτελεσμάτων, ἀλλὰ καὶ τὶς «ὀλέθριες» συνέπειές του στὴν ὅλη πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου: ἡ προγονοπληξία ἔκαμε τὸν πολιτισμὸ μας νὰ παραστρατίσει, νὰ ξεκόψει ἀπὸ τὴν ἄμεσὴ μας λαϊκὴ παράδοση, ποὺ ψυχὴ της ἦταν ἡ Πόλη καὶ ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλὰ ἔτσι ἀπλοποιοῦν ὑπερβολικὰ τὸ πρόβλημα. Καὶ γιὰ μὲν τὴν πρώτη κατηγορία, ἡ τέχνη τῆς ἐποχῆς μας ἴσα-ἴσα ἀποκατασταίνει σιγά-σιγά τὸν κλασικισμὸ ὄχι ἀπὸ ψυχολογικὴ ἀντίδραση στὴν προηγούμενη γενιά, ἀλλὰ γιὰ τὴν, πολεμώντας τὴν ἐμπρεσιονιστικὴ διάλυση τῆς μορφῆς καὶ γυρεύοντας τὴν καθαρὴ, σταθερὴ καὶ ἀπλῆ φόρμα, βρίσκει ψυχικὴ συγγένεια με τὴ ροπὴ τοῦ κλασικισμοῦ. Ὅσο γιὰ τὸ δεύτερο λόγο, αὐτὸς θίγει τὸ θεμελιακὸ πρόβλημα τοῦ

νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσομε ὅτι ὡς τώρα τὸ ζήτημα τὸ πῆραν στὰ χέρια τους διανοούμενοι μὲ μονόπλευρη μὀρφωση καὶ μονόπλευρους σκοποὺς αἰσθητικῶν βαλμένων, συγχρότερα ἀκόμα δημοσιογράφοι ἢ καὶ πολιτικοί, ὄχι ὅμως κανένας ἀληθινὸς ἱστορικός. Ὅταν τὸ ζήτημα μελετηθεῖ ἀπὸ μέσα του, τότε καὶ ὅσοι βρίσκομε ἀξιοθρήνητο τὸν ἀγεφύρωτο διχασμὸ τοῦ πολιτισμοῦ μας, τὸ γεγονὸς δηλαδὴ ὅτι δὲν πέρασε ὀργανικὰ ἀπὸ τὰ διάφορα στάδια, ἀλλὰ ὅτι ὁ εὐρωπαϊσμὸς (πρῶτη του μορφή ὁ κλασικισμὸς) ἤρθε σὰν ἐχτρὸς τῆς λαϊκῆς παράδοσης, θὰ ὑποχρεωθοῦμε νὰ ὁμολογήσομε ὅτι στὴ λύση αὐτὴ δὲν ἔφεραν ἀτομικὰ λάθη, ἀλλὰ ἡ ἱστορία ἢ ἴδια, ὅτι δηλαδὴ ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνεῖ ἄλλο τίποτε. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι, σχετικὰ μὲ τὰ αἰσθητὰ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἴδρυσαν τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, πρέπει νὰ τονίσσομε ὅτι ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν ἀρχαιότητα στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ περασμένου αἰῶνα δὲν ἦταν οὔτε ξενομανία οὔτε ἀπλῆ προγονολατρεία, ἀλλὰ προπάντων λατρεία τῶν ἰδεῶν ποὺ ἔδονοῦσαν τότε βαθύτατα τὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, λατρεία τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ εἶχαν πολεμήσει γι' αὐτά. Τέτοια ἰδανικὰ ποῦ ἦταν λογικὸ νὰ τοὺς φέρουν, στὸ Βυζάντιο καὶ στὴν Τουρκοκρατία, ἢ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα;

Φυσικὸ βέβαια ἦταν νὰ καμαρώνουν κιόλας γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ πρῶτοι φύτεψαν στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἰδανικὰ αὐτά, ἦταν παιδιὰ τοῦ ἴδιου τούτου τόπου· καὶ φυσικὸ ἀκόμη νὰ πονοῦν γιὰ τὰ μνημεῖα ὅπου τὰ ἰδανικὰ αὐτά εἶχαν φωλιάσει τόσους αἰῶνες — ἀφοῦ μάλιστα ἦταν ζωντανὸς ἀκόμη ὁ καημὸς τους γιὰ τὶς πρόσφατες λεηλασίες τῶν μνημείων ποὺ εἶχαν ὀργανώσει συστηματικὰ στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας κάθε λογῆς ἀνιδιοτελεῖς καὶ ἰδιοτελεῖς ἐνδιαφερόμενοι, εὐρωπαῖοι ἐρασιτέχνες, πρόξενοι, λεβαντῖνοι πράχτορες κλπ.

Νομίζω ὅτι ἀργότερα μόνο, ἀπὸ τὰ μισὰ τοῦ αἰῶνα καὶ ἐδῶθε ἴσαμε τὰ χρόνια τοῦ Τρικούπη, ἡ σχετικὰ δημιουργικὴ ἐκείνη προγονολατρεία ἐπῆρε τὴ μορφή ποὺ ἀντιπαθοῦμε, ἔγινε τυφλὴ προγονοπληξία καὶ καυχησιὰ γιὰ πατραγαθία, ἀπὸ λαχτάρα ἰδανικοῦ ποὺ κατάντησε μικρόψυχη αὐταρέσκεια καὶ οὐσιαστικὴ ἀπουσία ἰδανικοῦ. Εἶναι, μοῦ φαίνεται, καὶ στὴν πολιτικὴ μας ἱστορία ἡ περίοδος αὐτὴ ἀπὸ τὶς πιὸ ἄδοξες. Ἄλλὰ εἶναι δίκαιο νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ὄχι μόνο δὲν ἦταν συνεργὸς στὸν ξεπεσμὸ αὐτὸ τῆς λατρείας τῶν προγόνων, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικὰ στὴ δουλειὰ τῆς δὲν ἐπηρεάστηκε ἀπ' αὐτόν. Δὲν ἔγινε ποτέ τῆς σὰν τὸ Πανεπιστήμιο, ταμποῦρι τοῦ κοντισμοῦ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι στὰ χρὸ-

νια αυτά (1859-1894) κεφαλή της είχε έναν άνθρωπο που ακριβώς επειδή ή κλασική μόρφωση είχε πάει βαθιά στη ψυχή του, δέν ήταν αρχαιστής, που είχε πολυμερή ενδιαφέροντα και ήταν ευαίσθητος στη γοητεία της ποίησης και της καλλιτεχνικής μορφής: Το Στέφανο Κουμανούδη.

Καταπληχτικά έργα δέν είχε να δείξει στα χρόνια αυτά ή 'Εταιρεία — αν και δέν πρέπει να ξεχνούμε πώς στα χρόνια αυτά έγιναν ή άρχισαν οί άνασκαφές του Διονυσιακού Θεάτρου, της Ρωμαϊκής 'Αγοράς, της στοάς του 'Αττάλου, του Κεραμεικού, της 'Ελευσίνος, του 'Αμφιαρείου, του Ραμνουόντος, των Μυκηναών και προπάντων της 'Ακρόπολης των 'Αθηνών και του 'Ασκληπιείου της 'Επιδαύρου (άλλα οί δυο τελευταίες είναι το πρώτο, και πόσο σταθερό κιόλας, ξεπέταγμα του νεαρού τότε Καββαδία). Μά έκαμε προπάντων κάτι που δέν είναι λιγώτερης σημασίας και λιγώτερο άξιο τιμής: στα ταραγμένα εκείνα χρόνια, έσωσε, έμάζεψε, συντήρησε με συγκινητική άφοσίωση κινητά και άκίνητα μνημεία και το σπουδαιότερο, δημιούργησε αυτή πρώτη και μόνη έπιστημονικό προσωπικό: νέους που, όταν μετά το 1880 άρχισε να φυσάει άέρας άναδημιουργίας, έδωσαν με την έργασία τους μοναδική αίγλη στο ίδρυμα που τους είχε πλάσει. Το περιοδικό της, ή 'Αρχαιολογική 'Εφημερίδα, ύψώνεται τώρα στο επίπεδο των καλύτερων Ευρωπαϊκών.

Δύο άνθρωποι έρχονται άμέσως στο νοϋ, που σιγά-σιγά έγιναν σύμβολα για δυο διαφορετικές πλευρές της αρχαιολογικής έργασίας: ο Καββαδίας και ο Τσουντας. "Ένα δαιμόνιο εκέντριζε τον Καββαδία άδιάκοπα για δράση και τον έκανε άχόρταγο: ένα άλάθευτο ένστιχτο τον όδηγοϋσε πάντα στο σωστό δρόμο: τά δυο αυτά τά συντρόφευε μιá ιδιότητα σπάνια σε πυρετικές φύσεις: να μñν άρκεΐται στο να βάζει τά θεμέλια (και τί γερά!) μιās δουλειās, αλλά και να τή βγάξει πέρα χωρίς ή θερμη του να πέφτει ποτέ. Φύση στοχαστική ο Τσουντας, το δαιμόνιό του ήταν μάλλον Σωκρατικής ποιότητας: έταστικό, με άσβεστο τον πόθο για οϋσιαστική γνώση: κριτική που λαχταροϋσε πάντα να άνασυνθέσει υστερ' από έπίμονη άνάλυση, και προίκιση μοναδική γι' αυτό το σκοπό: ο κύκλος των προβλημάτων του, που ξεκινούσε κατά κανόνα από τά μικρά για να φτάσει έπίσης κατά κανόνα στα μεγάλα, όλο πλάταινε, χωρίς ή φρεσκάδα του πνεύματός του να πάθει ποτέ διάλειψη: θά μείνει μέσα σ' όλόκληρη τή νεοελληνική έπιστήμη (όχι μόνο στην αρχαιολογία) μιá από τίς λίγες εύτυχισμένες στιγμές της, όπου ή ψυχική και πνευματική τιμιότητα, ή φρονιμάδα στη μέθοδο και ή προσω-

πική δροσιά χύθηκαν σ' ένα πολυτιμότερο κρᾶμα. Καί οί δικές του ἐργασίες ὅλες (Μυκῆνες, Κυκλάδες, Θεσσαλία κλπ.) ἀπό τήν Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία ἔγιναν.

Τώρα πού ἡ ψυχὴ τῆς ἦταν ὁ Καββαδίας (1895-1920) προχώρησαν καί ἤρθαν σέ πέρας μεγάλες ἀνασκαφές (ὅπως τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Ἐπιδαύρου) καί ἄλλες μικρότερες (Σουνίου, Ἐλευσίνας, Θέρμου, Ρηγείας, Θηβῶν κλπ.), τὰ δημοσιεύματά τῆς πλήθυναν, ἡ Ἑλλάδα γέμισε Μουσεῖα χτισμένα μέ χρήματα τῆς Ἐταιρείας, ἡ ὑπηρεσία ὀργανώθηκε, καί γενικᾶ ἡ Ἐταιρεία μεγάλωσε τόσο, πού ν' ἀποτελεῖ σήμερα ἐπιστημονικὸ Ἰνστιτοῦτο μοναδικὸ στόν τόπο μας καί μέ στερεωμένη τὴ φήμη του μέσα στὴ διεθνῆ ἐπιστήμη. Στὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Καββαδία καί πού πέφτουν σέ μιὰ παραγμένη πάλι περίοδο τῆς ἱστορίας μας, τὸ ἔργο τῆς Ἐταιρείας δὲν ἐσταμάτησε· εἶναι ὅμως ἔργο τῶν ἡμερῶν μας πιά αὐτό, ἀνθρώπων πού ζοῦν ἀνάμεσά μας, καί ἡ ἀντικειμενικότητά ἐπιβάλλει νὰ μὴν ἀπλωθεῖ ὁ λόγος σ' αὐτό.

Εἶπα πῶς ἡ Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία εἶναι ἓνα ἐπιστημονικὸ Ἰνστιτοῦτο μοναδικὸ στὴν Ἑλλάδα, καί μ' αὐτὸ θέλω νὰ πῶ τοῦτο: δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχει στόν τόπο μας ἄλλο ἴδρυμα (μέ πόρους μάλιστα ἰδιωτικούς, τὸ περισσότερο) ὅπου ἡ ἰδέα καί τὰ μέσα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καί προπάντων ἡ ἀδιάσπαστη παράδοσή τῆς νὰ καλλιεργοῦνται σὲ τόσο βαθμό. Πόσο πολῦτιμο πρᾶγμα εἶναι ἡ συνέχεια τῆς παράδοσης στὴν πνευματικὴ ἐργασία, ὅλοι τὸ νιώθουμε, καί πόσο σπάνιο στὴν Ἑλλάδα ὅλοι τὸ ξέρομε: Αὐτὸ τὸ πολῦτιμο πρᾶγμα εἶναι πού θέτει καί τὸ σοβαρότερο πρόβλημα στὴν Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία: ὅλων τῶν ἰδρυμάτων τοῦ εἴδους τῆς ἡ μεγάλη δυσκολία εἶναι πῶς θ' ἀνανεωθοῦν μέ λεπτότητα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ ζωντανία χωρὶς νὰ σπάσει ἡ παράδοσις, πῶς τὸ παλιὸ αἶμα θὰ σμίξει μέ τὸ καινούργιο.

X. ΚΑΡΟΥΖΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ὁ Στέφανος Κουμανούδης γιὰ τὴν ἐπιγραφικὴ καὶ τὴν ἀρχαία τέχνη

Φέτος, στὶς 19 Μαΐου, συμπληρώθηκαν 90 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Στεφάνου Α. Κουμανούδη, τετάρτου Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας, ἀκούραστου πρωτεργάτη της, ἐπὶ 35 χρόνια. Ἀπὸ ἐνωρὶς οἱ ἱστορικοὶ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἔργο του καὶ τὰ ἀνέκδοτα γραπτὰ του, τελευταῖα

Στέφανος Α. Κουμανούδης
(προσωπογραφία ἀπὸ τὸν Ν. Ἀλεκτορίδη στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν)

μάλιστα δημοσιεύτηκαν ἀρκετὲς μελέτες γιὰ τὶς ἀπόψεις του στὰ πολιτικά, κοινωνικά καὶ πνευματικά πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ τὰ ὁποῖα βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐνδιαφέροντα τῶν μελετητῶν. Ἡ Ἑταιρεία, ὅπως ἔχει ἀναγγελοθεῖ (*ΕΔΑΕ* 1, 1988, 6) θὰ ἐπανεκδώσει τὸ σημαντικὸ ἔργο του, Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι. Μικρὰ σημειώματα γιὰ τὸν βίον καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κουμανούδη δημοσιεύτηκαν στὸ *ΕΔΑΕ* (2, 1988, 20-22 καὶ 3,

1989, 31-32). Με την ευκαιρία κατάταξης μέρους τῆς βιβλιοθήκης του συγκεντρώθηκαν αρκετὰ κείμενα πού βρίσκονται γραμμένα στὰ ἐξώφυλλα τῶν βιβλίων ἢ τῶν ἀνατύπων πού μελετοῦσε. Δύο ἀπὸ αὐτὰ πού ἀφοροῦν τῇ μέθοδο τῆς ἐπιγραφικῆς καὶ τὶς ἀπόψεις πού κυριαρχοῦσαν στὴν ἐποχὴ του γιὰ τὴν ἀρχαία τέχνη δημοσιεύονται ἐν συνεχείᾳ.

Τὸ πρῶτο κείμενο εἶναι γραμμένο στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ πίσω ἐξωφύλλου τοῦ βιβλίου τοῦ Aemilius Reisch, *De musicis graecorum certaminibus* (Vindobonae 1885). Ὁ Κουμανούδης πολὺ σύντομα θίγει τὸ μέγα θέμα τῶν συμπληρώσεων τῶν ἐλλειπῶν κειμένων τῶν ἐπιγραφῶν, πού ἀποτελεῖ προσφιλή ἀλλὰ καὶ ἄκρως ὀλισθηρὴ ἀσχολία τῶν ἐπιγραφικῶν, οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦν πολλὰς φορές κείμενα πού ἀποδεικνύονται, ὅταν βρεθοῦν τὰ ἐλλείποντα μέρη τῶν ἐπιγραφῶν, ἐσφαλμένα. Πάνω στὶς ἐσφαλμένες συμπληρώσεις στηρίζουν εἰκασίες καὶ συμπεράσματα ἀναγκαστικὰ ψευδῆ.

Τὸ δεῦτερο σημεῖωμα τοῦ Κουμανούδη εἶναι γραμμένο σὲ πίσω ἐξώφυλλο ἄγνωστου βιβλίου, τὸ ὁποῖο ἦταν τοποθετημένο μέσα στὸ βιβλίο τοῦ Reinhard Kekule, *Die Gruppe des Künstlers Menelaos*. Πολὺ σύντομα θίγεται τὸ σημαντικὸ θέμα τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὰ κριτήρια τῆς διάκρισης τῶν ρυθμῶν, τῆς χρονολόγησής τῶν ἔργων καὶ φυσικὰ τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς μελέτης τῶν καλλιτεχνημάτων συμπληρωμένων ἀπὸ νεώτερους γλύπτες. Παράδειγμα τὰ γλυπτὰ τῆς Ἀφείας πού συμπληρώθηκαν ἀπὸ τὸν Thorvaldsen. Κατὰ τὴ μεταπολεμικὴ ἔκθεση ἀφαιρέθηκαν ὅλες οἱ συμπληρώσεις γιὰ νὰ βροῦν τὰ γλυπτὰ τὴν πραγματικὴ μορφή τους.

Ἴσως οἱ ἀπόψεις πού ἐκφράζει ὁ Κουμανούδης νὰ θεωρηθοῦν παρωχημένες, γιὰτὶ ἔκτοτε τὰ μεθοδολογικὰ θέματα καὶ τῆς ἐπιγραφικῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἔχουν μελετηθεῖ. Τὰ μνημεῖα πού ἔχουμε στὴ διάθεσή μας γιὰ νὰ σπουδάσουμε τὰ ἔργα τῆς τέχνης ἔχουν πολλαπλασιαστεῖ καὶ τὰ κριτήριά μας εἶναι ἀκριβέστερα γιὰτὶ βασίζονται σὲ ἄρτια ἔργα καὶ κυρίως πρωτότυπα. Οἱ ἐπιγραφὲς αὐξήθηκαν σὲ ἀφάνταστο ἀριθμὸ καὶ τὰ νέα κείμενα πού συνεχῶς ἐμφανίζονται ἀναγκάζουν σὲ συνεχῆ ἀναθεώρηση τῆς ἔκθεσης τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα τοῦ Κουμανούδη εἶναι χρήσιμα γιὰ δύο λόγους: γιὰ τὴ γνώση τῶν ἐπιστημονικῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀπόψεων του καὶ τῆς μεθόδου του. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ἐπὶ 35 χρόνια (1859-1894) κυριάρχησε στὴν ἀρχαιολογικὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ διαμόρφωσε ἀρκετοὺς ἀρχαιολόγους, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴ σειρά τους ἐπ'ἀνδρῶσαν τὴν Ὑπηρεσία καὶ τὸ Πανεπιστήμιο.

[Aemilius Reisch, De musicis graecorum certaminibus, Vindobonae 1885]

"Αν γράψω εὐχαριστήριον εἰς τὸν νέον τὸν πέμψαντά μοι τὸ βιβλίον τοῦτο, πρέπει νὰ δηλώσω εἰς αὐτὸν ὅτι ἐσφάλη προτείνας ἐν σελ. 38 ἤυλε ἀντὶ ἤρχε. Ἦρχε ἔχει ὁ λίθος καὶ ΑΙΓΗΙΣ.

καὶ προσέτι νὰ τῷ δώσω συμβουλὴν νὰ μὴ ξανατυπώνη μήτε νὰ προσέχη ὅλως εἰς τοιαῦτα παίγνια, οἷα οἱ 4 στίχοι οἱ συμπεπληρωμένοι ὑπὸ Wilamovitz καὶ πρότερον ὑπὸ Kirchhoff καὶ Kaibel. Εἶναι λυπηρὸν νὰ χάνουν λόγιοι ἄνδρες εἰς τοιαῦτα μάταια τὸν καιρὸν τῶν καὶ νὰ τῷ εἶπω, ὅτι ταῦτα τὸν ὀρμηνεύω ὅχι ὡς ἄτομον ἐγώ, ἀλλὰ ὡς μέλος τοῦ ἔθνους μου τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅπερ δὲν ἀρέσκειται εἰς τὰ τοιαῦτα ἐκ φύσεως καὶ πρέπει τὰ ἔθνη νὰ προσέχουν κάποτε εἰς τὰς ἀλλοίους ταύτας ιδιότητας τῶν ἐθνῶν καὶ νὰ διορθῶνουν τὰς ἐδικὰς τῶν κλίσεις ἢ νὰ τὰς κολάζουν· οἱ δὲ Γερμανοὶ ἔχουν χρεῖαν τοιαύτης θεραπείας, διότι παραπολὺ ἐνασμενίζουσιν εἰς νεφελώδεις εἰκοτολογίας. Ἰξιόνειον δὲ πάθος ἔπαθον [οἱ] τρεῖς ἀναπληρωταὶ ἄλλος ἄλλοιαν ὅλως Ἦραν ἐναγκαλισθέντες. Ο[ὔ]τε δὲ μίαν φράσιν τὴν αὐτὴν εἶς μὲ τὸν ἄλλον ἔστερξε νὰ κατασκευάσῃ.

[Σημείωμα γραμμένον στὸ πίσω ἐξώφυλλο ἄγνωστου βιβλίου]

Ἄνεγνων τὴν παροῦσαν πραγματείαν καὶ νομίζω, ὅτι λίαν πρόωρα οἱ Γερμανοὶ ἤρχισαν, ἤδη πρὸ δεκαετηρίδων, τὴν ζήτησιν καὶ τὸν ὀρισμὸν τῶν ιδιοτήτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ μάλιστα τῶν λεπτῶν αὐτῶν κατ' ἐποχὰς παραλλαγῶν, ἐνῶ δὲν προηγήθη ἄλλο ἔργον ἢ διάλυσις καὶ τὸ ξανακόλλημα πάντων τῶν ἐπισκευασθέντων ἐν τοῖς Μουσείοις αὐθαιρέτως καλλιτεχνημάτων, οὐ μὴ γενομένου οὐδὲ προταθέντος κἂν δημοσίᾳ ἀνάγκῃ πᾶσα ἡ διάκρισις τῶν ιδιοτήτων νὰ εἶναι ἐπισφαλεστάτη λ.χ. ἡ μικρότης τῶν κεφαλῶν τῆς Λυσιππείου σχολῆς θίγεται ἐδῶ, καὶ λέγεται, ὅτι ἡ κακὴ ἔξις τῶν σημερινῶν restaurateurs εἶναι νὰ σμικρύνουν πάντοτε τὰ [ὀπι]σθόκρανα κτλ. καὶ ὅμως ἐπὶ τοιούτων συμπληρώσεων γίν[ονται] αἱ τῶν τεχνογνωστῶν κρίσεις. Πῶς δύναται δέ τις, ἀφαίρειν ποιῶν τοῦ ὀρωμένου νῦν σχήματος ἐνὸς ἀγάλματος, νὰ κρίνῃ π[ερὶ] τοῦ ὅλου αὐτοῦ ρυθμοῦ ἀπταιστώως, ἐγὼ δὲν βλέπω. Ἐπειτα ὀμιλο[ῦν] οὔτοι οἱ γεννάδαι μετ' ἄγαν πολλῆς βεβαιότητος περὶ πραγμάτων[ν], οἷον περὶ δορυφόρου καὶ τοῦ ἀποξυομένου, πρὸς τίνας; Οἱ ἀναγνώστα[ι] οἱ πολλοὶ καὶ δὴ οἱ νέοι οἱ ἄποροι, οἱ μαθηταὶ Πανεπιστημίων δὲν ἔχουσιν ἐν εὐπόριστον βιβλίον ἐν ᾧ νὰ εἶναι ἀπεικονισμένα τὰ δύο ταῦτα ἀγάλματα τὰ δῆθεν κανονικά. Διότι ἐν τῷ ἄτλαντι τοῦ Muller-Oesterley δὲν ὑπάρχουσι. Δι' ὅλα ταῦτα νομίζω, ὅτι δὲν βαί-

νοσι καλῶς αἰ μελέται τῶν κυρίων Conze, Kekule, Friedrichs Brunn, Helbig, Bendorf καὶ τόσων ἄλλων. Εἶναι φιλικοὶ ἐν οἰκογενεῖα διάλογοι πρὸς ἀλλήλους περὶ ὄνου σκιᾶς. Ν' ἀλλάξουν πρέπει δρόμον αἰ ἀρχαιολογικαὶ σπουδαί. Χρῆζομεν νέων Winckelmann, Lepsius καὶ Muller. Dixi. S.A.K.

Τὰ σημειώματα-κριτικῆς τοῦ Κουμανούδη εἶναι ἀρκετὰ καὶ θὰ δημοσιευτοῦν, ἐλπίζεται, σὲ ἀφιέρωμα τῆς Ἑταιρείας στὸν μεγάλο τῆς Γραμματέα. Ἡ μονομέρεια τῶν μελετητῶν καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν ἀρχαιολόγων εἶναι ἡ αἰτία ποὺ παραμένουν ἄγνωστα. Εὐτυχῶς τὰ τελευταῖα χρόνια δημιουργήθηκε νέο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ μεγάλη αὐτὴ μορφή μὲ τὴν ἐπανεκδοσὴ τῶν ἔργων του καὶ τὴ δημοσίευσή ἀνεκδότων κειμένων του. Τὸ κύριο ἔργο του ὅμως, τὸ ἀρχαιολογικόν, παραμένει ἄγνωστο στοὺς πολλοὺς, τοὺς περισσότερους ἀρχαιολόγους.

B.X.II.

Παρωχημένη ἐπικαιρότης

(Ὁ Κυριακὸς Σ. Πιττάκης καὶ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλλάδος)

Ἀπαρατήρητα γιὰ τοὺς πολλοὺς πέρασαν ὀρισμένα, δυσμενῆ, σχόλια ποὺ ἔγιναν γιὰ τὸν Κυριακὸ Πιττάκη. Ἡ πολυγραφία τῶν τελευταίων χρόνων καὶ τὸ πλῆθος τῶν δημοσιευμάτων δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἔγκαιρη ἐνημέρωσή γιὰ τὰ θέματα τῆς ἐπιστήμης, περισσότερο μάλιστα ὅταν τὰ δημοσιεύματα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν γίνονται σὲ ἔντυπα μὴ ἀρχαιολογικά.

Τὰ δυσμενῆ σχόλια γιὰ τὸν Πιττάκη ἔγιναν μὲ ἀφορμὴ μελέτες γιὰ τὸν Φαλμεράερ καὶ τὸ θέμα τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖο μᾶς ἀπασχόλησε πολὺ τὸν 19ο αἰώνα καὶ ἰδιαιτέρα τὸν Πιττάκη. Οἱ ἀπασχολήσεις του αὐτὲς τοῦ χάρισαν στὶς μέρες μας χαρακτηρισμοὺς ὅπως ἀρχαιολογῶν, ἀρχαιοκάπηλος καὶ παραχαράκτης. Ἐγκαίρως ὁ Ἄγγελος Ματθαίου (*Ἡόρος* 4, 1986, 183-185· 6, 1988, 145) ἐπεσήμανε τὸ ἀναληθές τῶν σχολίων καὶ ἀποκατέστησε τὰ πράγματα. Στὸ σημείωμα τοῦτο δὲν θὰ γίνῃ λόγος οὔτε γιὰ τὶς σχέσεις Φαλμεράερ-Πιττάκη, οὔτε γιὰ τὴν παραχάραξη γιὰ τὴν ὁποία κατηγορήθηκε ὁ τελευταῖος. Ἄλλωστε ἐξηγήσεις ἔδωσε ὁ ἴδιος (*ΑΕ* 1853, 943). Ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι οἱ δύο ἄλλοι χαρακτηρισμοί, ἀρχαιολογῶν καὶ ἀρχαιοκάπηλος. Οὔτε τὸ ἓνα, οὔτε τὸ ἄλλο ἦταν ὁ Πιττάκης. Δὲν εἶχε σπουδάσει ἀρχαιολογία, ἀλλὰ ἦταν πραγματικὸς ἀρχαιολόγος καὶ τὴν ἀρχαιολογία ἄσκησε συστηματικὰ σ' ὅλη του τὴ ζωή. Ὡς *Συνεργάτης τοῦ ἐπὶ τῶν Ἀρχαιοτήτων*, ὡς *Ἐφορος*

τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου, ὡς Γενικός Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, ἀσχολήθηκε ἀποκλειστικά μὲ τὴ διάσωση, τὴ φύλαξη καὶ τὴ μελέτη τῶν ἐλληνικῶν ἀρχαιοτήτων. Ὅποιος σπουδάσει στὶς λεπτομέρειές της τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδίστρια, τῆς Ἀντιβασιλείας, καὶ τῆς πρώτης βασιλείας, θὰ διαπιστώσει ὅτι μετὰ τὸν Μουστοξύδη, δύο μόνον Ἕλληνες καταλάβαιναν ἀρχαιολογία, μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια, ὁ Πιττάκης καὶ ὁ Ραγκαβῆς. Ὁ Κουμανούδης ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1845 καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ ἀρκετὰ ἀργότερα. Ὁ Πιττάκης ὅμως ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἀρχαιολογία ἐπαγγελματικά, ὅπως οἱ σημερινοὶ ἔφοροι, ὅπως οἱ πρὶν ἀπὸ μᾶς. Διάσωση, φύλαξη, μελέτη τῶν ἀρχαίων, ἀσχολίες πού πολλοὶ τὶς βλέπουν, τὶς δύο πρῶτες, μὲ κάποια συγκατάβαση. Ἐκεῖ ὅμως βρίσκεται ἡ κύρια ἀποστολὴ τοῦ Ἑλλήνα ἀρχαιολόγου. Ὅλοι σχεδὸν ἐπιθυμοῦν τὰ ἥσυχα σπουδαστήρια, τὶς ἄνετες μελέτες, σπάνια ὅμως τὸ ἐπιτυγχάνουν. Ἦδη ὁ Στ. Α. Κουμανούδης μιλῶντας γιὰ τὸν Ὅργανισμό τῆς Ἐταιρείας τοῦ 1862 εἶχε περιγράψει (Γενικὴ Συνέλευσις [.....] συγκροτη-

θεισα τῆ 2 'Ιουλίου 1861, 26-27) τὰ καθήκοντα τοῦ ἀρχαιολόγου: ὁ ἀρχαιολόγος δὲν θὰ ἐργάζεται «ἐν τῷ ἡσυχίῳ ἀδύτῳ τοῦ σπουδαστηρίου, ἀλλ' ἐν ὑπαίθρῳ, ἐν ὁδοῖς καὶ πλατείαις καὶ ἀγοραῖς πρὸς πορισμὸν κεφαλαίων καὶ περιποιήσιν, ἀνάσωσιν, συντήρησιν, συναγωγὴν καὶ διευθέτησιν τῶν προγονικῶν μνημείων». Ὁ Πιττάκης ἦταν ὁ ἀρχαιολόγος ποὺ περιγράφει ὁ Κουμανούδης, συνεπῆς μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Πιττάκη ὡς ἀρχαιοκαπήλου δὲν χρειάζεται ἀνασκευή. Ὁ Πιττάκης δὲν πούλαγε ἀρχαῖα, τὰ προστάτευε καὶ τὰ ἔσωζε ἀπὸ τὴν καταστροφή. Στὰ πρῶτα χρόνια τῶν ἀρχαιολογικῶν του ἀσχολιῶν, πρὶν διοριστεῖ ὡς Ἐφορος, ἔστειλε στὸν Böckh, μὲ ἀμοιβή, ἀπόγραφα ἐπιγραφῶν. Οἱ κατηγορίες τοῦ Böckh, τίς ὁποῖες φρόντισαν ἄλλοι νὰ ἐπαναλαμβάνουν, δημιούργησαν ἐχθρική διάθεση ἀπέναντί του ἢ ὁποῖα διατηρεῖται ὡς σήμερα. Ὁ Πιττάκης ἀγαποῦσε τὰ ἀρχαῖα παθολογικὰ καὶ στὴν ἰδιομορφία αὐτῆ τοῦ χαρακτήρα του ὀφείλεται κυρίως ἢ σύγκρουσή του μὲ τὸν Ross καὶ τὸν Ραγκαβῆ. Σ' αὐτοὺς τοὺς δύο δημιούργησε πλῆθος προσκόμματα, ἀδικαιολόγητα βέβαια, θέλοντας νὰ ἔχει τὴν ἀποκλειστική μελέτη τῶν ἀρχαίων. Ὑπῆρξε ὁμως ἀκούραστος καὶ πιστὸς ἐραστὴς τῶν ἀρχαίων. Ἡ ἔλλειψη κανονικῆς παιδείας, γιὰ τὴν ὁποῖα κατηγορήθηκε ἀπὸ τὸν Ross καὶ τὸν Κουμανούδη, ἢ ἰδιοτυπία τοῦ χαρακτήρα του, δὲν μειώνουν τὸ ἔργο του τὸ ὁποῖο εἶναι μέγα καὶ ἐθνικὸ καὶ ὄχι ἀτομικὸ. Ποιὸς γέμισε τίς 2106 σελίδες τῆς Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς μὲ νέες ἐπιγραφές, μὲ περιγραφὰς ἀνασκαφῶν καὶ ἀρχαίων, μὲ πλῆθος πληροφοριῶν; Ποιὸς σύναξε χιλιάδες ἀρχαίων στὰ «μουσεῖα» τῆς Ἀθήνας ὡς τὸ 1863; Ἐντελῶς μόνος του, μὲ βοηθὸ τὸν Ἀθανάσιο Ἰατρίδη, ὡς τίς 4 Νοεμ. 1844, δούλευε μὲ τὸ πάθος τοῦ ἐρωτευμένου. Μᾶς συγκλονίζει ὅταν ἀναλογιζόμαστε τοὺς πατέρες μας, αὐτοὺς ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ δουλεῖα 375 χρόνων πλημμυρισμένοι στὸ αἷμα καὶ σκιασμένοι ἀπὸ τὸ ὀχτάχρονο φτερούγισμα τοῦ θανάτου ἀποφασίζουν νὰ φτιάξουν κράτος. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς, ὄχι ἀπὸ τοὺς λιγότερο σημαντικούς, ἦταν ὁ Κυριακὸς Πιττάκης, στὸν ὁποῖο ὀφείλουμε, ὅ,τι καὶ ἂν ὑπῆρξε ἐπιστημονικά, καὶ δὲν ἔφταιγε αὐτός, μόνον ἐγκώμια.

Οἱ τελευταῖοι μῆνες τῆς ζωῆς του δὲν ἦταν εὐχάριστοι. Μία ἀσθένεια σὲ ἡλικία 65 ἐτῶν τὸν καταβάλλει. Γιὰ πρώτη φορὰ ὁ ἀκούραστος ἀρχαιολάτρης βλέπει νὰ τὸν ἐγκαταλείπουν οἱ δυνάμεις του καὶ ζητάει βοήθεια. Τρία ἐγγράφα του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο, ἀπὸ τὰ τελευταῖα ποὺ ἔγραψε, δυσανάγνωστα ἐξ αἰτίας τοῦ κακοῦ γραφικοῦ χαρακτήρα ποὺ ὀφείλεται στὴν ἡλικία καὶ τὴν ἀσθένεια, παρουσιάζουν δραματικὰ τὴν πορεία του πρὸς τὸν θάνατο.

1

Ἄριθ. πρ. 3121 | Ἄρ. Δ. 2549 | Ἐν Ἀθ. τῇ 17 Ἰουλ. 1863
 Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἐκπαιδεύσεως

Ὑπηρετήσας τριάκοντα τρία ἔτη δὲν ἐζήτησα ποτὲ ἄδειαν ἀπουσίας ἀπὸ τῆν ὑπηρεσίαν μου. Νῦν κατὰ συμβουλήν ἰατρῶν βιάζομαι νὰ ζητήσω εἴκοσι ἡμερῶν ἄδειαν πρὸς ἀνάρρωσιν τῆς πασχούσης ὑγείας.

Παρακαλῶ νὰ μοι δοθῇ ἡ ἄδεια αὐτὴ ἀπουσίας ἀπὸ τῆς 21 τοῦ παρόντος Ἰουλίου | Εὐπειθέστατος | Ὁ Γεν. Ἐφ. τῶν Ἀρχ. | Κ.Σ. Πιττάκης.

2

Ἄριθ. πρ. 3140 | Ἄρ. Δ. 2616 | Ἐν Ἀθ. τῇ 11 Σεπτεμβρ. 1863
 Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἐκπαιδεύσεως

Ἐν διαστήματι τριάκοντα τριῶν ἐτῶν ἀνερχόμενος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν δὶς, τρίς καὶ τετράκις τῆς ἡμέρας ὡς τρέχων προθύμως πανταχοῦ ἔνθα ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία ἀπαιτοῦσεν ἔβλαψα ἑμαυτὸν πεσὼν εἰς ἀσθένειαν. Δὲν δύναμαι ὑπομένων νὰ τρέχω πεζὸς εἰς τὰς ἐργασίας ὡς ἔπραττα τοῦτο πρότερον. Διὰ νὰ ἐκτελῶ δὲ ἀνελλιπῶς τὸ ὅποιον μοι σημειοῦτε καθῆκον διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Σεπτεμ. ὡς ὑπ' ἀριθμ. 9693 ἐγγράφου ὑμῶν, σᾶς παρακαλῶ, κ. ὑπουργέ νὰ ἐγκρίνητε, τὴν δαπάνην ἐζήκοντα δραχ. κατὰ μῆνα, ὅπως πληρῶνεται ἅμαξα τις ἣτις θέλει μετακομίζει με εἰς τὴν ἐργασίαν. Ἡ δαπάνη δὲ αὕτη θέλει γίνεσθαι, ἕως ὅτου ἀνακτήσω τὰς δυνάμεις μου. | Εὐπειθέστατος | Ὁ Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων | Κ.Σ. Πιττάκης.

3

Ἄριθ. πρ. 3451 | Ἄρ. Δ. 2628 | Ἐν Ἀθ. τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1863
 Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἐκπαιδεύσεως

Τὸ δωμάτιον τοῦ γραφείου μου τὸν χειμῶνα εἶναι ψυχρότατον. Καταβαίνω ἰδρωμένος ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν εἰς τὸ κατάψυχρον καὶ βάλλον τοῦτο δῶμα καὶ μένων ἐν αὐτῷ ἀρκετὰς ὥρας ἔπαθεν καὶ ὡς ἐκ τούτου καθὼς καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ἡ ὑγεία μου. Ἐὰν ὁ θεὸς μὲ ἀφίση εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔτος τοῦτο [μία λέξις δυσανάγνωστη] εἰς τὸ ὑπουργεῖον οὔτε θὰ δύναμαι νὰ ἐρ-

γασθῶ κατὰ τὸν χειμῶνα εἰς τοιοῦτον δωματίον, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος εὐρισκομένη πρὸ τοῦ ἀποπάτου τοῦ ὑπουργείου γέμει ἀκαθαρσιῶν καὶ δυσωδίας. Τοῦτο θεωροῦντες οἱ ξένοι διαφόρων βαθμῶν οἱ ἐρχόμενοι εἰς τὸ γραφεῖον μου χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν φρίττουσι. Παρακαλῶ νὰ εὐαρεστηθῆτε κ. Ὑπουργέ νὰ διωρίσητε τὸ γραφεῖο μου ἐντὸς δωματίου πρὸς ἡλιακοῦ διὰ νὰ ἀποφύγωμεν ἀργότερα ταῦτα τὰ δεινά. | Εὐπειθέστατος. | Ὁ Γενικός Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων. | Κ.Σ. Πιττάκης.

Ὁ Πιττάκης πέθανε 13 ἡμέρες μετὰ τὴ σύνταξη τοῦ τρίτου ἐγγράφου, μετὰ τὸ παράπονο ἴσως τοῦ ἀδικημένου, ἀλλὰ καὶ τὴν περηφάνεια τοῦ Ἑλληνα ποῦ πολέμησε μετὰ τὸ καριοφίλι στὸν Ἀγῶνα καὶ μετὰ μετὰ τὴν πένα. Σ' αὐτὸν ταιριάζουν τὰ λόγια τοῦ Παύλου: «τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγωνίσμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτῆς» (Πρὸς Τιμ. Β' 4, 7-8).

Σημ. Τὰ δυσμενῆ γιὰ τὸν Πιττάκη σχόλια δημοσιεύτηκαν στὰ ἐξῆς βιβλία: Γ. Βελουδῆ, Ὁ Jakob Philipp Fallmerayer καὶ ἡ γένεση τοῦ ἐλληνικοῦ ιστορισμοῦ, *Μνήμων* 1982, 31· Κ. Β. Κριμπᾶ, *Δαρβινικά* (1986) 220, ἐκδ. Ἐρμῆς (= Ἀντί 151/15-1-1985, 52-55). Εἶναι φανερὸ πὺς ἔφθασε ὁ καιρὸς νὰ ἀσχοληθοῦμε μετὰ τὸν βίον καὶ τὸ ἔργο τοῦ Πιττάκη.

Ἡ Ἐταιρεία μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς *Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς* τῆς πρώτης περιόδου, ποῦ εἶναι ἀποκλειστικὸ ἔργο τοῦ Πιττάκη, θὰ τοῦ ἀφιερῶσει τόμο στὴ σειρὰ τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Προσωπογραφίας*.

Ἐλπίζεται ὅτι μετὰ τὴν σειρὰ αὐτὴ ποῦ ἐγκαινιάστηκε μετὰ τὸμο πρὸς τιμὴν τοῦ Γ. Μυλωνᾶ θὰ γίνουσι γνωστοὶ εὐρύτερα στοὺς Ἕλληνας ἀρχαιολόγους ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους ὀφείλουμε τόσα πολλὰ.

Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες, ἔχουν ξεχάσει, ἢ δὲν ἔμαθαν ποτέ, ὅτι ἡ κατάστασις στὴν ὁποία βρίσκονται τὰ ἀρχαῖα μας δὲν δημιουργήθηκε οὔτε σήμερα, οὔτε μόνη τῆς. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ ἐλευθερώθηκε τὸ πρῶτο τμήμα τῆς Ἑλλάδος ὡς σήμερα ἔχουν περάσει 160 χρόνια. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ χρόνια τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλεύθερου ἐλληνικοῦ κράτους καὶ ἔθνους τὰ 30 (1833-1863) τὰ καλύπτει ὡς πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ὁ Πιττάκης μετὰ τὸν ἀτέλειωτο μόχθο του, τὰ 20 (1864-1884) ὁ Εὐστρατιάδης, τὰ 24 (1885-1909) ὁ Καββαδίας. Τρεῖς μόνον ἄνθρωποι καλύπτουν ἓνα μέγα διάστημα 74 χρόνων. Χρειάζεται λοιπὸν περισσότερη σκέψις ὅταν πρόκειται νὰ κρίνουσι τὸ ἔργο τους, γιὰτὶ χωρὶς αὐτοὺς θὰ εἴμασταν ἀκόμη στὴν ἀρχὴ ἢ κάπου στὰ μισὰ τοῦ δρόμου ποῦ διανύθηκε.

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥΣ

ΑΦΑΝΕΙΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Πολλοί είδαν με θαυμασμό τὸ γεγονός πὺς τὰ μεγάλα ἔργα τῆς Ἀκρόπολης τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα, ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτικὰ, σχεδιάστηκαν καὶ ἐκτελέστηκαν μέσα σὲ μιὰ μόνον εἰκοσιπενταετία, πὺς ἄρχισε στὰ 454 π.Χ. (μὲ τὴ μεταφορὰ τοῦ συμμαχικοῦ ταμείου στὴν Ἀθήνα) καὶ τελείωσε στὰ 429 (μὲ τὸν θάνατο τοῦ Περικλῆ).

Στὸ εἰκοσιπεντάχρονο αὐτὸ διάστημα πὺς συμπίπτει μὲ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ αἰώνα ἀναπτύχθηκε στὴν Ἀθήνα ἡ πιὸ ἐντατικὴ καὶ πιὸ πρωτοπόρα δραστηριότητα ὄλων τῶν καλλιτεχνῶν τῆς (ἀρχιτεκτόνων, πλαστῶν, τορευτῶν, ζωγράφων). Περισσότερο μάρμαρο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ ἐξορύχθηκε τότε ἀπὸ τὴν Πάρο. Ὅσο ἐξακολουθοῦσαν τὰ μεγάλα ἔργα, κάθε μέρα κατέκλυζε τὴν Ἀκρόπολη, ἀπὸ τὴν αὐγὴ ὡς τὸ σούρουπο, πλῆθος τεχνιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπεξεργάζονταν ἐπὶ τόπου τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς λίθους τῶν σηκῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ κιονόκρανα, τὶς βάσεις καὶ τὶς ραβδώσεις τῶν κιόνων, καθὼς καὶ τὶς εἰκαστικὲς παραστάσεις τῶν δωρικῶν μετοπῶν καὶ τὰ παντοειδῆ μαρμάρινα κυμάτια καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν ἰωνικῶν ζωφόρων.

Ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὶς φιλολογικὲς πηγὲς εἶναι γνωστὴ μόνον μιὰ ὀλιγομελὲς ὁμάδα πρωτεργατῶν τῶν ἔργων: ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Φειδίας ἦταν στὸ κέντρο τῆς ὁμάδας, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ τῆς ὅλης δραστηριότητος. Ὁ Ἰκτίνος, ὁ Καλλικράτης, ὁ Ἀλκαμένης καὶ ὁ Μνησικλῆς ἀποτελοῦσαν τὸ ἄμεσο περιβάλλον τους, ἀφοσιωμένοι ὄλοι στὸ ὄραμα μιᾶς Ἀκρόπολης πὺς αὐτοὶ θὰ τὴν ἀνακαίνιζαν. Μεγαλύτεροι στὴν ἡλικία ἦταν ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Φειδίας, γεννημένοι καὶ οἱ δυὸ τὸν καιρὸ τῆς νίκης τῶν Ἀθηναίων στὸν Μαραθῶνα, στὰ 490 π.Χ. ἢ λίγο πρὶν, καὶ πρῶιμα συνδεδεμένοι μὲ στενὴ φιλία. Τοὺς νεώτερους ἀρχιτέκτονες καὶ πλάστες τοὺς εἶχε εἰσαγάγει στὴν ὁμάδα ὁ Φειδίας. Ὁ Περικλῆς εἰσήγαγε τὸν Ἴωνα φιλόσοφο Ἀναξαγόρα πὺς ἦταν καὶ ἀπὸ τὸν Περικλῆ καὶ τὸν Φειδία μεγαλύτερος στὴν ἡλικία (εἶχε ἔρθει στὴν Ἑλλάδα τὸν καιρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ξέρξη μὲ σκοπὸ νὰ ἐγκατασταθεῖ μόνιμα στὴν Ἀθήνα). Ὁ Περικλῆς τὸν τιμοῦσε ὡς δάσκαλό του. Λίγο ὅμως πρὶν ἀρχίσει τὸ χτίσιμο τοῦ Παρθενῶνα (κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰώνα) ξέσπασε τὸ σκάνδαλο γιὰ τὶς ἀθεϊστικὲς του ιδέες καὶ ὁ ξένος φιλόσοφος κινδύνεψε νὰ συλληφθεῖ. Ὁ Περικλῆς κατόρθωσε νὰ τὸν φυγαδεύσει, ἐπέσυρε ὅμως καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὴν κατηγορία τοῦ ἀθέου.

Τὰ μέλη τῆς ομάδας τῶν καλλιτεχνῶν πού πρωτοστατοῦσαν γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τῆς Ἀκρόπολης εἶχαν τὴν πρόθυμη συνεργασία πλῆθους προικισμένων τεχνιτῶν, οἱ ὅποιοι, μὲ παραμερισμένη τὴν προσωπική τους ὑστεροφημία, πέτυχαν μιὰ ραγδαία ἀνοδο τῆς καλλιτεχνικῆς στάθμης, παραμένοντας οἱ ἴδιοι ἀνώνυμοι. Ὁ Πλούταρχος δὲν ἔμαθε τὸ ὄνομα ἑνὸς ἀπὸ τοὺς τεχνίτες αὐτούς, ὁ ὁποῖος ἐργαζόταν στὰ Προπύλαια καὶ ἦταν συμπαθῆς στὸν Περικλῆ γιὰ τὴν προθυμία καὶ τὴ δεξιότητά του. Ὁ τεχνίτης αὐτὸς εἶχε πέσει ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ θριγκοῦ στὸ βραχῶδες ἔδαφος καὶ τραυματίστηκε τόσο βαριά, ὥστε οἱ γιατροὶ θεώρησαν τὸν θάνατό του ἀναπόφευκτο. Τελικὰ ὅμως ὁ ἄνθρωπος σώθηκε καὶ ὅλοι πίστεψαν πὼς τὸν εἶχε σώσει ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ ὁποία εἶχε ὑπαινιχθεῖ τὴ σωτηρία του μὲ ὄνειρο καὶ στὸν Περικλῆ. Τότε, κατὰ τὸν Πλούταρχο, ὁ Περικλῆς τίμησε κοντὰ στὰ Προπύλαια μὲ ἄγαλμα τὴν Ἀθηνᾶ Ὑγίεια (Πλουτ. Περικλ. 13.)

Ὀνόματα τεχνιτῶν θὰ περίμενε κανεὶς νὰ βρεῖ στὶς οἰκοδομικὲς ἐπιγραφὲς τοῦ Παρθενῶνα, τῶν Προπυλαίων καὶ τῆς Πολιάδος, ἀπὸ τίς ὁποῖες σώθηκαν ἀρκετές. Πραγματικά, μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς διέσωσαν ὀνόματα (ιδίως λιθοξόων, τεκτόνων, χαλκουργῶν, γλυπτῶν, ἀγαλματοποιῶν, ξυλουργῶν, χρυσοχόων, κηροπλαστῶν, δηλαδὴ τεχνιτῶν πού ἐτοίμαζαν τὰ κέρινα ὁμοιώματα τῶν μορφῶν πού θὰ χύνονταν στὸν χαλκό, καθὼς καὶ «πριστῶν», τεχνιτῶν πού ἔκοβαν μὲ πριόνισμα τὰ μάρμαρα). Τὶς περισσότερες φορὲς ὅμως οἱ οἰκοδομικὲς ἐπιγραφὲς ὄχι μόνον ὀνόματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν φαίνονται νὰ συμπαθοῦν, ἀλλὰ ἀποδείχνουν πὼς οὔτε ὀλοκληρωμένα ἔργα καλλιτεχνῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἦταν εὐκόλο νὰ παραδοθοῦν, γιὰτὶ οἱ λεγόμενοι στὶς ἐπιγραφὲς «ἐπιστάτες» (τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν), ὅταν ἀναλάμβαναν τὰ καθήκοντά τους, χάραζαν σὲ στῆλες κατάλογο τῶν ἔργων πού δὲν τὰ εἶχαν βρεῖ πλήρως «ἐξειργασμένα» καὶ ἔσπευδαν νὰ τὰ ἀναθέσουν ὡς «ἡμίεργα» (ὅπως τὰ ἀποκαλοῦν) σ' ὁποίους τεχνίτες εἶχαν τότε στὴ διάθεσή τους, γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὴν ἐπεξεργασία τους.

Στοὺς ἀφανεῖς συντελεστὲς τῶν μεγάλων ἔργων πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους στοχαστὲς συνήθιζαν νὰ συγκαταριθμοῦν καὶ μιὰ κατηγορία ἀχθοφορικῶν ζώων, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι εἶχαν συνδεθεῖ συναισθηματικά, ἐξαιτίας τοῦ ἔργου πού ἐκεῖνα σιωπηλὰ ἐπιτελοῦσαν.

Πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρθηκε στοὺς ὑπομονετικοὺς ἡμιόνους πού μετέφεραν στὴ ράχη τους τὰ μάρμαρα τῶν λατομείων τῆς Πεντέλης ὡς τὰ ἐργαστήρια τῶν λιθοξόων. Ἀφορμὴ τῆς ἀναφορᾶς στάθηκε ἡ συγκινητικὴ ἱστορία ἑνὸς πολὺ γερασμένου ἡμιόνου, «ἔσως καὶ ὀγδόντα ἐτῶν», ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἀπαλλαγμένος ὑπηρεσιῶν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἐξακολουθοῦσε κάθε πρῶτὶ νὰ συναντάει τὴν πομπὴ τῶν

ήμιόνων, νὰ τὴ συνοδεύει στὰ λατομεῖα καὶ νὰ ἐπιστρέφει μαζί της στὴν Ἀθήνα (χωρὶς φορτίο ὁ ἴδιος) ὡς τὰ ἐργαστήρια τῶν τεχνιτῶν (*Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν* 6, 24, 3 κ.π.)

Γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἀκατέργαστων μαρμάρων ἡ πόλη χρησιμοποιοῦσε λίγα τροχοφόρα ὀχήματα (γιὰ τὰ πεδινὰ μέρη) καὶ περισσότερα ἀχθοφορικὰ ζῶα, ἰδίως ἡμίονους, ποὺ μετέφεραν στὴ ράχη τους (ἀπευθείας καὶ χωρὶς μεταφορτώσεις ποὺ συνεπάγονταν φθορὲς) τὰ εὐπαθέστερα κομμάτια μαρμάρου ὡς τὴν Ἀκρόπολη. Οἱ ἡμίονοι ποὺ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ὀμήρου ἀποκαλοῦνταν «οὐρῆες» (βουνήσιοι), γιατί ἦταν τὰ καταλληλότερα ζῶα νὰ κατεβάζουν κατὰ παιπαλοέσσας ἀταρπούς ὑψικόμους δρυς ποὺ ἔκοβαν οἱ ὑλοτόμοι στὰ δασώδη βουνὰ (*Ἰλ. Ψ* 111 κ.π., *P* 742 κ.π.), ἦταν καὶ οἱ καταλληλότεροι μεταφορεῖς τῶν μαρμάρων σὲ ἀνηφοριὲς καὶ κατηφοριὲς. Τὰ ζῶα, εἴτε ἀνῆκαν σὲ ἰδιῶτες εἴτε στὴν πόλη, συγκεντρώνονταν κάθε αὐγὴ στὸν Κεραμεικὸ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὀδηγοῦνταν στὰ προσιτότερα ὁμαλὰ σημεῖα τῆς δυτικῆς πλαγιᾶς τῆς Πεντέλης, ὅπου οἱ λατόμοι εἶχαν σύρει μὲ ἀπλὰ τεχνικὰ μέσα τὰ ἀδούλευτα μπλόκια ποὺ προορίζονταν γιὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν Θεῶν. Τὰ μάρμαρα φορτώνονταν στοὺς ἡμίονους καὶ μὲ ἀβίαστη πορεία 6 ἢ 7 ὥρων ἔφταναν στὰ χέρια τῶν λιθοξόων, στὴν Ἀκρόπολη. Ἡ πετρώδης δυτικὴ πρόσβαση τοῦ λόφου, μὲ εἰδικὲς γιὰ τὶς ὀπλὲς τῶν ζῶων ὀριζόντιες ἀυλακώσεις, διευκόλυνε τὸ ἀνηφορικὸ τελευταῖο μέρος τῆς διαδρομῆς. Οἱ ὀριζόντιες αὐτὲς λαξεύσεις διατηρήθηκαν καὶ στὸ μεσαῖο ἀνοιγμα τῶν μνησίκλειων Προπυλαίων (τὸ πλατύτερο ἀπὸ τὰ πλαῖνὰ) γιὰ νὰ πατοῦν σταθερότερα τὰ ζῶα ποὺ ἀνέβαιναν γιὰ τὴ θυσία τῶν Μεγάλων Παναθηναίων. Πρὶν ἀπὸ τὰ ζῶα τῆς θυσίας τὸ ἴδιο ἀνωφερὲς ἐπίπεδο εἶχε ἐξυπηρετήσει τοὺς μεταφορεῖς ἡμίονους τῶν πεντελικῶν μαρμάρων. Στὰ μνησίκλεια Προπύλαια ἡ ἀνοδος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους (δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ κεντρικοῦ ἀνωφεροῦς δρόμου) ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μαρμάρινα σκαλοπάτια διακοπτόμενα ἀπὸ πλατύσκαλα.

Οἱ ἡμίονοι ποὺ ἐπὶ χρόνια κουβαλοῦσαν σιωπηλοὶ στὴν Ἀκρόπολη τὸ βαρὺ μαρμάρينو φορτίο φυσικὸ ἦταν νὰ ἔχουν κερδίσει τὴ συμπάθεια τῶν Ἀθηναίων. Ὅσοι ἀνῆκαν στὴν πόλη, ὅταν γήραζαν, ἀφήνονταν ἐλεύθεροι νὰ βόσκουν στὶς πλαγιὲς τῶν κοντινῶν βουνῶν (Πάρνηθας, Πεντέλης καὶ Ὑμηττοῦ), χωρὶς νὰ ἐπιτρέπεται στοὺς χωρικοὺς νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦν σὲ ἀγροτικὲς ἐργασίες. Ἄν κανένα ἀπὸ τὰ ζῶα αὐτὰ κατέβαινε στὸν Κεραμεικὸ, ὅπου οἱ «ἀλφίτοπῶλαι» ἐξέθεταν τὸ πρὸς πώληση κριθάρι, ὑπῆρχε γι' αὐτὸ ἐκεῖ λίγη τροφὴ δωρεάν. Ὁ Ἀριστοτέλης σημειώνει εἰδικὰ γιὰ τὸν παραπάνω ἀναφερόμενο ὑπεργηρο ἡμίονο πὼς οἱ ἀλφίτοπῶλες εἶχαν ἐντολὴ μὴ ἀπελαύνειν αὐτὸν

ἀπὸ τῶν τηλιῶν (νὰ μὴν τὸν διώχουν ἀπὸ τις ἀλφιτοπωλικὲς τάβλες μὲ τὸ κριθάρι ἢ τὸ κριθάλευρο). Ὁ Αἰλιανός, ἀναφέροντας διεξοδικότερα τὴν ἴδια ἱστορία, προσθέτει πὼς ὁ δῆμος εἶχε ἀναλάβει ἀπέναντι τῶν ἀλφιτοπωλῶν τὴν ὑποχρέωση νὰ πληρώνει ὁ ἴδιος τὸ ἀντίτιμο τοῦ κριθαριοῦ, γιατί ὁ γηρασμένος ἡμίονος ἦταν εὐεργέτης τοῦ δήμου καὶ δικαιοῦνταν τὴ δωρεὰν σίτηση στὸ πρυτανεῖο, ὅπως ἓνας γέρος ἀθλητῆς ποὺ εἶχε δοξάσει τὴν πόλη στὸν στίβο (*Περὶ ζώων* 6,46). Μὲ τὸν γέροντα ἀθλητῆ, τὸν «δημοσίᾳ τρεφόμενον» παρομοιάζει τὸν ἴδιο ἡμίονο καὶ ὁ Πλούταρχος στὴ διατριβή του *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα*, 970. Ὁ ἴδιος, στὴ βιογραφία τοῦ πρεσβύτερου *Κάτωνα* (5), προσθέτει πὼς ὁ ἄνθρωπος ἐπιβάλλεται νὰ τρέφει ὡς τὸν θάνατό τους τὰ ζῶα ποὺ μόχθησαν γι' αὐτόν, ἀκόμα καὶ τὰ σκυλιὰ ποὺ γήρασαν βοηθώντας τον στὸ κυνήγι.

N.Δ.Π.

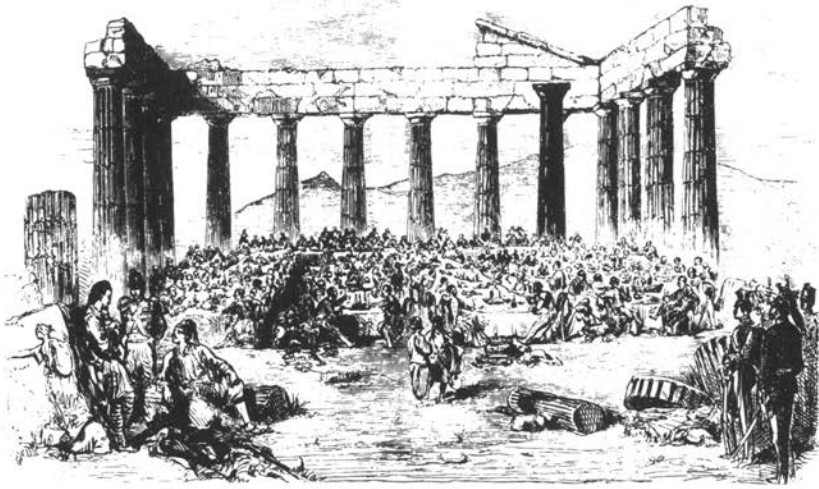
ΓΕΥΜΑ ΣΤΟΝ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ (ΠΕΜΠΤΗ, 10 ΙΟΥΝΙΟΥ 1854)

Ὁ Παρθενώνας εἶναι μνημεῖο περιβόητο ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ δημιουργήθηκε καὶ στὰ χρόνια μας, ἀπὸ τὸν 19ο αἰώνα κυρίως, θεωρήθηκε παγκόσμιο πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ σύμβολο. Φυσικὸ εἶναι λοιπὸν πολλοὶ νὰ θέλουν νὰ συνδέσουν γεγονότα καὶ πράξεις μὲ τὴν ἀπαράμιλλη πνευματικὴ ἀξία του, ὅπως τὸ μέγα γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1944 ἢ τὴν ἐξαγγελία κάποιου μεγαλεπήβολου σχεδίου.

Οἱ ἰδρυτὲς τῆς Ἑταιρείας θεώρησαν ἐξ ἀρχῆς τὸν Παρθενώνα καὶ τὴν Ἀκρόπολη ὡς τὸ Παλλάδιο τοῦ Ἰδρύματος. Ὅρισαν (ἄρθρο 5 τοῦ Ὄργανισμοῦ τοῦ 1837) ὅτι «θέλουν συνέρχεσθαι ἅπαξ τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Παρθενῶνος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν» καὶ διάλεξαν ὡς ἔμβλημα παράσταση νομίσματος ποὺ εἰκονίζει τὸν Βράχο μὲ τὰ μνημεῖα του.

Ἡ χρῆση τοῦ Παρθενῶνα καὶ τῆς Ἀκρόπολης δὲν ἦταν πάντα ἐκεῖνη ποὺ ἄρμοζε στὸ κορυφαῖο μνημεῖο τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης. Οἱ περιπτώσεις εἶναι πολλές, ἐδῶ θὰ περιγραφεῖ μία καὶ φανταχτερὴ ποὺ διασώθηκε σὶς στήλες τῶν ἐφημερίδων.

Στὴν Ἀθηνᾶ δημοσιεύεται μιὰ Δευτέρα τοῦ περασμένου αἰώνα (7 Ἰουνίου 1854) ἡ ἀκόλουθη εἶδηση: «Τὴν προσεχῆ πέμπτην ὁ στρατηγὸς Καλλέργης δίδει μεγαλοπρεπὲς γεῦμα ἐν τῷ Παρθενῶνι τῆς Ἀκροπόλεως, παιανίζουσης τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ, τοῦ γαλλικοῦ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Εἶναι δὲ προσκεκλημένοι εἰς τὸ γεῦμα τοῦτο 160 ἄτομα τῆς ὑψηλῆς περιωπῆς, ἐν οἷς καὶ οἱ ἀξιω-

Σχεδιογράφημα αγγλικής εφημερίδας που απεικονίζει το γεῦμα στὸν Παρθενώνα,
τὴν Πέμπτη 10 Ἰουνίου 1854

ματικοὶ τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ στρατοῦ. Τὸ γεῦμα θέλει δοθῆ κατὰ τὴν 2 μ.μ. ὥραν καὶ θέλει διαρκέσει μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὅτε ἡ εἴσοδος τῆς Ἀκροπόλεως θέλει ἐπιτραπεῖ ἐλευθέρᾳ εἰς πάντας».

Τὸ συμπόσιο εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία· ὁ Παρθενώνας μεταβλήθηκε σὲ ἐστιατόριο, ὁ σηκός του, ὅπου στοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦταν ἰδρυμένο τὸ ἀριστούργημα τοῦ Φειδία, γέμισε φουστανελοφόρους καὶ ἀγγλογάλλους στρατιωτικούς, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τις 4 τὸ ἀπόγευμα ὡς τις 10 τὸ βράδυ γλεντοκοποῦσαν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ Ἀθηνᾶ τὴν ἐπομένη τῆς ἡμέρας τοῦ συμποσίου, Παρασκευὴ 11 Ἰουνίου 1854: «Τὸ προαναγγελθὲν συμπόσιον τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη ἐγένετο χθὲς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν δι' ὅλης τῆς ἐπισημότητος. Οἱ συνδαιτυμόνες ἦσαν ἕως 250 ὧν οἱ πλεῖστοι ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐν Πειραιεῖ γαλλικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Τὸ γεῦμα ἤρξατο ἀκριβῶς τὴν τετάρτην ὥραν καὶ ἐτελείωσε τὴν δεκάτην ὥραν τῆς νυκτός, παιανίζουσης τῆς ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς. Ποτὲ συμπόσιον δὲν ἐγένετο διὰ μεγαλυτέρας εὐταξίας καὶ ἡσυχίας. Τὰ φαγητά, οἱ οἶνοι, τὰ γλυκίσματα, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἅπαντα τὰ ἐδέσματα ὑπῆρχον ἐκλεκτὰ καὶ σπάνια. Ὁ στρατηγὸς Καλλέργης φέρων τὴν ἐπίσημόν του στολὴν ἐκάθητο ἐν τῷ μέσῳ καὶ περὶ αὐτὸν ἅπαντα ἡ χορεία τῶν προσκεκλημένων. Οὐδεὶς τῶν ὑπουργῶν ἢ ἄλλων πολιτικῶν ὑπῆρχε προσκεκλημένος καὶ ὁ λόγος φυσικὸς, διότι τὸ συμπόσιον ἦτο στρατιωτικόν. Ἀλλὰ παρευρέθησαν εἰς αὐτὸ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὁ ὑπουργὸς

τῶν ἐσωτερικῶν, ὁ νομάρχης Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, ὁ διευθυντὴς τῆς Διοικητικῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, ὁ γραμματεὺς τῆς νομαρχίας καὶ διάφοροι ἄλλοι ἐπίσημοι πολῖται μετὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν. Ἡ Δημαρχία προσήνεγκε 1000 ὀκάδας δαδίου διὰ τοὺς φανούς, οἵτινες τὴν νύκτα ἐφώτιζον ἅπασαν τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία δὲ ἀπὸ πρωίας ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος. Μὲ εὐχαρίστησίν μας δὲ εἶδομεν ὅτι διὰ τοῦ συμποσίου τούτου οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ συναδελφώθησαν στενῶτατα μετὰ τῶν ἀγγλογάλλων ἀξιωματικῶν, μεθ' ὧν κατῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ συνδισκέδασαν εἰς τὰ καφενεῖα τῆς πρωτευούσης».

Ποιὸς ἦταν ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ποιοὶ οἱ προσκεκλημένοι; Ὁ στρατηγὸς Καλλέργης εἶναι ὁ πρωταγωνιστὴς στὰ γεγονότα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν τῆς κυβέρνησης Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, τῆς 16/17 Μαΐου 1854. Οἱ προσκεκλημένοι ἦταν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ κατοχῆς ποὺ εἶχε καταλάβει τὸν Πειραιᾶ καὶ ἔλεγχε τὸν στόλο μας, κατὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο, ὡς ἀντίποινα γιὰ τὴν ἀντιτουρκικὴ στάση μας.

Τὶς ἡμέρες τοῦ συμποσίου, στὶς ἀρχὲς Ἰουνίου τοῦ 1854, ἓνα γαλλικὸ μεταγωγικὸ ἔφερε στὸν Πειραιᾶ ἀπὸ τὴν Κριμαίαν τὴ χολέρα ποὺ ἀφάνισε σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ τὴ νεαρὴ πόλιν καὶ θέρισε τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ κατοχὴ ὅμως ποὺ κράτησε ὡς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1857 καὶ ἡ τραγωδία τῆς χολέρας ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν μνημείων καὶ τῆς ἀρχαιολογίας.

B.X.Π.

